

การจัดการประชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน :
กรณีศึกษาประชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

การจัดการประชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน :
กรณีศึกษาประชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562

**THE ADMINISTRATION OF COMMUNITY FORESTS FOR
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE CASE STUDY OF
THUNGHUAMUANG COMMUNITY FORESTS IN TAMBON
TAPRADU, NA THAWI DISTRICT, THE PROVINCE OF SONGKHLA**

BY

DAMRONG SRITHONG

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2019

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
ชื่อผู้เขียน	ดำรงค์ สีทอง
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รศ.วิฑูรย์ เวชประสิทธิ์

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1) เพื่อศึกษาริบทป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

2) เพื่อจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และสามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

3) เพื่อให้ชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลาได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ผลการวิจัย มีดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ พบว่า ทรัพยากรในป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมีคุณค่ามีประโยชน์มากมายต่อชุมชน ได้แก่ แหล่งอาหารตามธรรมชาติ หน่อไม้ เห็ด ใบกะพ้อ หม้อข้าวหม้อแกงลิง พืชสมุนไพรรักษาโรค ระบบนิเวศน์

2) ศึกษาข้อมูลข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วย
1.ขั้นการสร้างความรู้ (A : Appreciation) 2.ขั้นสร้างแบบแนวทางการบริหารจัดการ (I : Influence)
3.ขั้นแนวทางการปฏิบัติ (C : Control)

3) ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน พบว่าป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมีศักยภาพสูงด้านระบบนิเวศ โดยมีชุมชนร่วมกันอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน หากคนในชุมชนร่วมด้วยช่วยกันทุกภาคส่วนร่วมกัน

ดูแลรักษาป่า การใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม และ พัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนต่อไปในอนาคต พื้นที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ด้วยวิถีธรรมชาติ คนในชุมชนก็จะได้รับประโยชน์จากป่า ทั้งทางตรงคือธรรมชาติระบบนิเวศน์ แหล่งอาหาร ทางอ้อมคืออาชีพเสริมเพิ่มรายได้จากการขายสินค้าชุมชนเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ, ป่าชุมชน, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

Thesis Title	The Administration of Community Forests for Sustainable Development of the case study of Thunghuamuang Community Forest in Tambon Tapradu, Na Thawi District, the Province of Songkhla.
Researcher	Damrong Srithong
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2019
Principal Thesis Advisor	Dr. Witoon Wetprasit

The objectives of this research are as follows :

- 1) To study the context of Thunghuamuang Community forest, the physical and biophysical resources, the advantages of the forest, and the quality of life of the people living in Tambon Tapradu, Na Thawi District, the Province of Songkhla.
- 2) To lay out the Pattern of the conservation and the development of Thunghuamuang community forest with the co-operation of the people in Tambon Tapradu in order to sustain the ecosystem of the community forest
- 3) To encourage the people in Tambon Tapradu to recognize the advantage of the effective management of Thunghuamuang community forest.

The results of the study are as follows :

- 1) The study of the context of Thunghuamuang community forest has effectively benefited the people in the community in both physical and biophysical aspects. It has also enhanced the quality of life of the people in the community.
- 2) The co-operation of the people in the local areas, the government agencies, and all private sectors have brought about the sustainable conservation and development of the forest.
- 3) The brainstorming and the setting of the forest management committee have resulted in the effective management of the forest because of the fact that they have joined

together to set up the regulations to look after the forest, which will help sustain the forest forever.

Based on this research, it is advisable that Thunghuamuang community forest should be designated as the new ecotourism resources because of the long term conservation initiated by the people in the community. The further comments for future development should base on the study of the ecotourism that is relevant to the local management.

Key words : ecosystem, conservation, sustainable

กิตติกรรมประกาศ

ในการวิจัยครั้งนี้ สำเร็จได้ด้วยดี โดยได้รับความอนุเคราะห์จาก รศ.วิฑูรย์ เวชประสิทธิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่ได้กรุณาแนะนำ ปรึกษาช่วยเหลืออย่างดีตลอดมา อีกทั้งขอขอบคุณ นายประเสริฐ เรืองแก้ว นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ นายวิจิต บัวคง กำนันตำบล ท่าประดู่ และนายนอม หนูพุ่ม อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านดงหมูเหนือ หมู่ที่ 2 ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา ในการอนุเคราะห์ข้อมูล และให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการเก็บข้อมูลภาคสนาม และขอขอบคุณ ไปยังส่วนราชการ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการให้สัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มครั้งนี้ ทั้ง 69 ราย ที่เต็มใจให้ข้อมูลอย่างตรงไป ตรงมาจนทำให้ได้ข้อมูลบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณอาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญทุกท่านของสำนักบัณฑิตศึกษา สถาบันการ เรียนรู้เพื่อปวงชน ที่สละเวลาในการตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องตรวจทานความถูกต้องของภาษา ในการวิจัยนี้

ใน โอกาสนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณท่าน อธิการบดี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน รศ.ดร. เสรี พงศ์พิศ ราลึกถึงพระคุณคณาจารย์สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนทุกท่าน ที่กรุณา ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ วิทยาการต่าง ๆ สร้างประสบการณ์ที่ทรงคุณค่าแก่ผู้วิจัยตลอด ระยะเวลาที่ศึกษาในสถาบันอันทรงเกียรติ ที่ผู้วิจัยภาคภูมิใจแห่งนี้ จนทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ดำรงค์ สีทอง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ณ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	5
ขอบเขต หรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง.....	5
กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	6
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	16
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	20
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	28

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย.....	29
วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	29
ประชากรเป้าหมายวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	30
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	30
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล.....	31
สถานที่ในการวิจัย.....	31
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	31
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	32
การนำเสนอข้อมูล.....	33
4 ผลการวิจัย	
ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	35
ตอนที่ 2 ข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา.....	37
ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน.....	40
ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ.....	61
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	64
อภิปรายผลการวิจัย.....	68
ข้อเสนอแนะ.....	70

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม.....	72
ภาคผนวก ก. แบบสอบถาม.....	76
ภาคผนวก ข. ภาพประกอบการวิจัย.....	81
ประวัติผู้วิจัย.....	88

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
3.1	ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	32
4.1	กฎ กติกาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	36
4.2	พันธุ์พืชป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	48
4.3	พืชสมุนไพรและพิธีกรรม.....	51
4.4	นกหากินบนดิน.....	52
4.5	นกหากินบนต้นไม้.....	52
4.6	นกหากินในน้ำ.....	53
4.7	สัตว์ป่าเลี้ยงลูกและสัตว์สง่าที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	53
4.8	สัตว์น้ำที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	54

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบความคิดในการวิจัย.....	28
4.1 หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง.....	42
4.2 รูปแผนที่.....	42
4.3 แผนที่แนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	47
1. การทำเวที ชี้แจงวัตถุประสงค์ การทำวิทยานิพนธ์.....	81
2. ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น สำรวจแนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	81
3. ร่วมกับอาจารย์ นักศึกษา ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้านสำรวจ ทรัพยากรธรรมชาติ.....	82
4. สำรวจกำหนด เส้นทางท่องเที่ยว กับฝ่ายแผนงาน อบต.ท่าประดู่.....	83
5. ประชาคมตั้งกฎกติกาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	83
6. ทุกภาคส่วนร่วมปลูกเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง.....	84
7. พิธีบวชป่า การอนุรักษ์ป่าไม้แนววิถีพุทธ.....	84
8. สอบถามข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง จากนายนอม หนูพุ่ม อดีตผู้ใหญ่บ้าน ม. 2 บ้านดงหมูเหนือ และ เป็นประธานกลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มที่ 2.....	85
9. การปลูกฝักแบบผสมผสานในพื้นที่ป่าชุมชน.....	86
10. การปลูกฝักแบบผสมผสาน.....	86
11.การปลูกฝักแบบตั้งโต๊ะ.....	87

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จพระราชดำเนิน แปรพระราชฐานไปประทับ ณ.พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อ พ.ศ. 2503 ขณะรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี ได้ทอดพระเนตรเห็น ต้นยาง ขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายสองข้างทาง จึงมีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่าข้างนาไว้เป็น สวนสาธารณะ แต่ยังไม่สำเร็จเนื่องจากมีราษฎรอาศัยอยู่มาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงได้ ทรงเริ่ม ทดลองปลูกต้นยางนาด้วยพระองค์เอง ณ พระราชวังไกลกังวล เมื่อ พ.ศ.2504 จำนวน 1,250 ต้น ต่อมาโปรดเกล้าฯให้นำพรรณไม้ต่าง ๆ จากทั่วประเทศมาปลูก ณ พระตำหนักสวน จิตรลดาเป็นลักษณะป่าสาธิต ทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองเพื่อจะได้เป็น แบบอย่างของการปลูกป่าต่อไป (แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจาก พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2508)

จากพระราชดำริดังกล่าว นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกป่าชุมชน ซึ่งเป็นต้นแบบ ของป่าชุมชนในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงสน พระทัยในการปลูกป่า ศึกษาธรรมชาติของป่า ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกป่าชุมชน ทรง เป็นต้นแบบในการริเริ่มให้มีป่าชุมชน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนต่อไป

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมากมาย ป่าไม้เป็นระบบ นิเวศที่มีอิทธิพลต่อดิน น้ำ ภูมิอากาศ และห่วงโซ่อาหารที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ ป่าไม้ เป็นผู้ผลิต มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้ทุกด้าน ได้แก่ปัจจัยสี่ ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดวัฏจักร ของน้ำ เป็นแหล่งกำเนิดของกลุ่มน้ำทำให้พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ช่วยป้องกันการกัดเซาะ หน้าดินรักษาชายฝั่งไม่ให้พังทลาย ป่าไม้ช่วยรักษาความชุ่มชื้นของอากาศ ช่วยเพิ่มออกซิเจนทำให้ อากาศบริสุทธิ์ และป่าไม้ให้พลังงานจึงนับว่าป่าไม้มีคุณอนันต์ต่อมนุษย์ชาติและสัตว์ป่าต่าง ๆ

แต่ในปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น การบุกรุกเพื่อขยาย ที่ทำกิน สร้างที่พักตากอากาศของแหล่งท่องเที่ยว การตัดไม้เพื่อเศรษฐกิจ การเผาป่า และอื่น ๆ ทำให้ที่ดินป่าไม้ถูกทำลาย ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย เกิดความแห้งแล้ง และเมื่อฝนตกหนักทำให้

หน้าดินถูกชะล้างทำลายไป การทำลายป่าจึงมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ห่วงโซ่อาหาร ทำลายพื้นที่เกษตร ทำลายเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนก่อให้เกิดความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยากจน (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2555)

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ได้มีบทบัญญัติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ต่างจากเดิม กล่าวคือ ที่ผ่านมารัฐเป็นผู้มีหน้าที่ในการดูแลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการเปลี่ยนแปลงให้รัฐมีหน้าที่สนับสนุน สร้างเสริมในการดูแลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยมีหลักสำคัญ คือให้มีการสงวน บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและสมดุล และการควบคุม กำจัดภาวะมลพิษที่มีต่อสุขภาพ อนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิต โดยให้ทุกฝ่ายของสังคมร่วมกันดำเนินร่วมกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ รัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม องค์กรอิสระ และประชาชนทั่วไป ในระยะต่อไปการกระทำใด ๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากทั้ง 5 กลุ่มดังกล่าว เพื่อให้การดูแลสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างเอกภาพ มีพลัง มีความยั่งยืน โดยเฉพาะสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมนั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กล่าวว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” มีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชนชาติ มีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน หลาย ๆ ชุมชนมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่นป่าชุมชน ประมงพื้นบ้าน เหมืองฝาย การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ทำขวัญข้าว ปลูกต้นไม้ประจำวันเกิด และอื่น ๆ นอกจากนั้นบุคคล ยังมีสิทธิ์ที่จะได้มีชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ดีมีคุณภาพ มีอากาศบริสุทธิ์ น้ำใสสะอาด มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ปราศจากมลพิษต่าง ๆ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะต้องศึกษาและประเมินผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อม (EIA) และผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย (HIA) ก่อนนอกจากนั้นในมาตรา 79 ยังระบุว่ารัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

ในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รัฐได้กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ และมีอำนาจหน้าที่ในการเข้าไปดูแลโครงการนอกเขตพื้นที่ที่อาจเกิดผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตนได้

ป่าชุมชน เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกที่เกิดจากความต้องการ ความสนใจ และพยายามของชุมชนที่มีความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของป่าว่ามีความสำคัญต่อชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ การคุ้มครอง และดูแลตลอดจนกลไกในการจัดการบริหารป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณี โดยยึดอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมและเป็นธรรมในการกระจายประโยชน์มีผู้นำหรือผู้ประสานทำให้เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนในรูปแบบองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน เพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เพื่อให้การดำเนินงานขององค์กรชุมชนจัดการป่าชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ (ไพสุตดา ศรีเดซี, 2542, หน้า 121 - 123)

“ป่าชุมชน” เป็นคำที่เกิดขึ้นในช่วงเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา เป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรนิเวศป่าไม้โดยมีชุมชนเป็นฐาน หรือเป็นการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ที่มีวิถีปฏิบัติเป็นระบบสิทธิหน้าหมู่บ้าน หรือเป็นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชน นอกจากนั้น ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์ ได้กล่าวถึงป่าชุมชน ว่าเป็นกิจกรรมของคนชนบทในการจัดการทรัพยากรต้นไม้อะและป่าไม้เพื่อผลประโยชน์ของครอบครัวและชุมชน เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนและมอบอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูก จัดการ ปกป้อง และเก็บหาผลประโยชน์จากป่าไม้ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืน ที่รวมถึงป่า ทั้งที่เป็นป่าบก ป่าชายเลน รวมถึงป่าพรุและบึงทาม ประกอบด้วย ต้นไม้ หุ่นหญ้า พันธุ์พืช สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งในธรรมชาติที่เป็นระบบนิเวศทั้งหมด ป่าชุมชนอาจตั้งอยู่รอบหมู่บ้าน รอบแหล่งชุมชน หรืออาจอยู่ใกล้เคียงกับชุมชน ชุมชนนั้นอาจจะเป็นชุมชนที่เป็นทางการ เช่น หมู่บ้าน อบต. หรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ และก็อาจจะเป็นหนึ่งชุมชน หรือหลายชุมชนที่มาจัดการป่าชุมชนร่วมกันก็ได้ โดยที่คนในชุมชนนั้น ๆ อาจเลือกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และกการรักษาระบบนิเวศก็ได้ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจว่าจะใช้ประโยชน์อะไร และอย่างไรจากป่า จะดูแลรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร ป่าชุมชนมีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึงนอกจากนั้น ในแวดวงของนักปฏิบัติการในงานพัฒนาสังคมและทรัพยากร ยังให้ความสำคัญต่อ “ป่าชุมชน” ว่าเป็นมากกว่ากิจกรรมทางสังคม แต่เป็นกระบวนการการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ หากทำได้เหมาะสม ความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ชุมชนกับคนในสังคม คนกับคน จะถูกเปลี่ยนไปและนำไปสู่การยกระดับความเป็นอยู่และสวัสดิการของชุมชน และการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม”การกำหนดกฎเกณฑ์ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อจัดการป่าชุมชนของประชาชนจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ชุมชนและการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชนอย่างแท้จริง ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นป่าชุมชนที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี

จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,065 ไร่ จัดอยู่ในประเภทป่าโคก และ ป่าพรุรวมกัน เป็นที่อยู่อาศัยของนกและสัตว์ป่านานาชนิด นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจำนวน 9 หมู่บ้าน ซึ่งได้รับประโยชน์จากป่าในการเป็นแหล่งของปัจจัยสี่ โดยเฉพาะเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ได้จากธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ เห็ด พืชสมุนไพร ผักผลไม้ พืชที่นำมาใช้สำหรับปรุงอาหาร งานบุญ ประเพณี ทั้งชาวพุทธ และมุสลิม จึงทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับป่าแห่งนี้มาเป็นเวลาช้านาน เป็นป่าชุมชนอีกแห่งที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ใน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพราะผู้นำชุมชนตั้งแต่อดีตและปัจจุบัน ได้ดูแลสืบทอดกันมาเป็นอย่างดี หากปัจจุบันกลับมีชาวบ้านบางส่วนเข้าไปบุกรุกแผ้วถางตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูกยางพารา ล่าสัตว์ เก็บเกี่ยวผลิตจากป่ามากเกินไปจนความสามารถที่ป่าจะฟื้นตัวได้เองตามธรรมชาติ เป็นเหตุให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว และยังส่งผลกระทบต่อสัตว์ป่ารวมทั้งทรัพยากรทางชีวภาพอื่น ๆ สูญพันธุ์หรือใกล้สูญพันธุ์อีกด้วย ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้มีสภาพคงเดิมหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคน โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าซึ่งได้รับผลประโยชน์จากป่าแห่งนี้โดยตรง

สำหรับประเด็นการวิจัยครั้งนี้คือ การบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลาโดยมีขอบเขตในพื้นที่ของป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลาซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,065 ไร่ และชุมชนรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองจำนวน 3 หมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวน 528 ครัวเรือน มีกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล มาจากผู้นำชุมชน 9 ราย ประชาชนชาวบ้าน และประชาชน 60 ราย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาว่า บริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ด้านชีวภาพ ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนว่าเป็นอย่างไร รูปแบบของการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยความร่วมมือของประชาชนควรเป็นอย่างไรและประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมีอะไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
2. เพื่อจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และสามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
3. เพื่อศึกษาผลที่ได้รับจากการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. บริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นอย่างไร
2. รูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยความร่วมมือของประชาชนควรเป็นอย่างไร
3. ผลที่ได้รับจากการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง

1. ด้านพื้นที่
ศึกษาเฉพาะพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,065 ไร่
2. ด้านเนื้อหา
ศึกษาการใช้ประโยชน์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา รวบรวมข้อมูลจากประชาชนที่อาศัยในรอบ ๆ พื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองจำนวน 3 หมู่บ้าน 6 หมู่บ้าน ในตำบลท่าประดู่

3. ด้านประชากร

ศึกษาประชากรที่อาศัยโดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง 3 หมู่บ้าน จำนวน 528 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล มาจากผู้นำชุมชน 9 ราย ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน 60 ราย รวมเป็น 69 ราย

4. ด้านเวลา

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2559 ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ.2560 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล อยู่ในช่วงเดือนสิงหาคม 2559 ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ.2560

กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรประชากรที่อาศัยโดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง 3 หมู่บ้าน จำนวน 528 ครัวเรือน

โดยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างคือ มาจากผู้นำชุมชน 3 ราย ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน 6 ราย รวมเป็น 9 ราย ซึ่งเป็นการกำหนดตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อเข้าร่วมสนทนากลุ่ม (focus group)

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบัน โดยไม่ขัดต่อความต้องการของคนรุ่นใหมในอนาคต

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,065 ไร่ ที่ได้รับการจัดการโดยการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชน ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นป่าที่ประชาชนสามารถเข้าไปใช้สอยได้ตามวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเครื่องมือใช้สอย โดยมีกฎระเบียบของป่าชุมชนในรูปแบบ ที่สอดคล้องกับลักษณะภูมินิเวศ และวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างฉลาด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน ไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง และมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่องค์กรชุมชนและประชาชนของตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้ร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผนดำเนินการ และร่วมรับผิดชอบดูแลบำรุงรักษาพื้นที่ป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การนำผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมาใช้สอยในด้านต่าง ๆ เช่น เป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพรรักษาโรค แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งท่องเที่ยวนันทนาการ สถานที่พักผ่อน และกรณีศึกษาธรรมชาติสำหรับผู้สนใจ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผู้วิจัยมีข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
2. ผู้วิจัยมีข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
3. ประชาชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้รับรู้ถึงประโยชน์และใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา รวบรวมข้อมูล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
 - 1.1 ความหมายของป่าชุมชน
 - 1.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน
 - 1.3 การอนุรักษ์ป่าชุมชน
 - 1.4 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน
 - 1.5 การพัฒนาอย่างยั่งยืน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
 - 2.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
4. กรอบแนวคิดทฤษฎี

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

1.1 ความหมายของป่าชุมชน

"ป่าชุมชน หมายถึง ที่ดิน และ/หรือ ที่ดินป่าไม้ ที่ชุมชนได้ดำเนินการหรือได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ดำเนินการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ จัดการกิจการงานด้านป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อปฏิบัติและแผนงานที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วย การจัดการ หรือดำเนินการดังกล่าว ก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน"

คำหลัก (Key word) ที่เป็นองค์ประกอบของป่าชุมชนมีดังนี้

1. ที่ดิน หมายถึง ที่ดินนอกพื้นที่ป่าไม้ เช่น
 - ก. ที่ดินสาธารณประโยชน์

- ข. ที่ดินเอกชน
- ค. ที่ดินของวัด โรงเรียนสองข้างทาง
- ง. ที่ดินของส่วนราชการต่างๆ ฯลฯ

ซึ่งที่ดินดังกล่าวข้างต้นจะต้องได้รับอนุญาตให้ใช้จากผู้มีสิทธิด้วย

2. ที่ดินป่าไม้ หมายถึง ที่ในเขตป่าไม้ เขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่ดินในเขตป่าต้องได้รับอนุญาต

- ก. ที่ดินป่าตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พุทธศักราช 2484
- ข. ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

3. ชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีราษฎรร่วมบริหารจัดการ ดูแล และรับประโยชน์จากป่าชุมชนนั้น ๆ

4. การอนุญาตตามกฎหมาย หมายถึง มีการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทาง และได้รับอนุญาตจาก ผู้มีอำนาจ (กรมป่าไม้) ตามกฎ ระเบียบ ที่กำกับ ดูแลพื้นที่นั้น ๆ

5. การดำเนินการร่วมกัน หมายถึง ราษฎรในชุมชน องค์กรต่าง ๆ และหน่วยงานของรัฐ ฯลฯ ร่วมกันบริหารจัดการป่าไม้ในรูปแบบ การมีส่วนร่วม

6. การจัดการกิจการงานด้านป่าไม้ หมายถึง การควบคุม ดูแล รักษา บำรุงป่า รวมถึงการป้องกัน และ ปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นด้วย

7. ความต่อเนื่อง หมายถึง การบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สม่ำเสมอ ระยะเวลาไม่ขาดตอน

8. การใช้ประโยชน์โดยชุมชน หมายถึง ราษฎรในชุมชนใช้ประโยชน์ตามกติกาที่ชุมชนร่วมกันกำหนด โดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

9. ความยั่งยืน หมายถึง ป่าไม้นั้น ๆ ยังคงเป็นป่าไม้และสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับราษฎรในชุมชน ได้อย่างต่อเนื่อง เต็มประสิทธิภาพตลอดไป โดยไม่เสียหายหรือถูกเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดินป่าและทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือ

ที่ดินรอบ ๆ ป่าเพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือ การผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ ภายในชุมชน “รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ภาวะภาพและก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้น ๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ พร้อมกันนั้นก็มีความสำคัญที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้” ป่าชุมชน มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างไร ความเชื่อมั่นที่ว่าป่าชุมชนสามารถอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ได้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงว่า เมื่อชีวิตของชุมชนขึ้นอยู่กับความอยู่รอดของป่า ไม่ว่าในฐานะที่ป่าเป็นแหล่งน้ำก็ดี ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกก็ดี อาหารและวัสดุปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพของชุมชนก็ดี หลายอย่างหรือทุกอย่างรวมกันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนต้องอนุรักษ์ป่าโดยที่ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจภายนอก ไปบังคับ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าความอยู่รอดของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับป่า พวกเขาก็ไม่เห็นความสำคัญที่จะรักษาป่า นอกจากนั้น ชุมชนจะไม่รักษาป่าถ้าหากเขาไม่ได้เป็นเจ้าของและเป็นผู้ได้รับประโยชน์ เราไม่อาจเรียกร้องให้ชุมชน “เสียสละ” หรือรักษาป่าบนพื้นฐานของความรักป่าแบบ ‘โรแมนติก’ ได้ เขาจะรักษาป่าก็ต่อเมื่อเขาได้ประโยชน์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้วยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา

นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ หยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด

ดังนั้น ป่าชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในทางการพัฒนาทางการเมืองด้วย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีสิทธิเลือกผู้แทนฯ แต่คือ การกระจายความเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการ และได้ประโยชน์จากทรัพยากรให้กับชุมชนต่างหาก ความเป็นชุมชนไม่ได้หมายความว่าถึง สถานที่ที่มีคนจำนวนหนึ่งมาอยู่ร่วมกันเท่านั้น แต่หมายความว่าถึงคนเหล่านั้นอยู่ร่วมกัน ทำมาหากินร่วมกัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน และที่สำคัญที่สุดคือ การมีชีวิตรอดและสามารถก้าวไปข้างหน้าได้ของแต่ละคน ขึ้นอยู่กับการมีชีวิตรอดและการก้าวไปข้างหน้าร่วมกันเท่านั้น เมื่อไรที่คนในชุมชนนั้นไม่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้ว ต่างคนต่างเอาตัวรอดได้ ต่างคนก็เลยต่างอยู่ สภาพเช่นนี้ไม่ใช่หรือไม่มีความเป็นชุมชนเหลือต่อไปอีกแล้ว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ สังคมของผู้คนที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ รอบ ๆ กรุงเทพฯ และเมืองใหญ่อื่น ๆ มีหมู่บ้าน มีผู้คน แต่ไม่มีความเป็นชุมชน

กล่าวโดยสรุป คือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างฉลาด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน ไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง และมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย

1.2 ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน

โดยพื้นฐานสังคมชนบทไทยชาวบ้านล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย 4 ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคและเครื่องนุ่งห่มที่มีความสำคัญต่อชีวิตมาเป็นเวลานานแล้ว นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำที่มีต้นธารจากป่าเพื่อการเกษตรอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำเกษตรกรรม อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาเนิ่นนานและไม่สามารถแยกจากกันได้ ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชนชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่นแทบทุกแห่งมีวัฒนธรรมและวิถีปฏิบัติในการจัดการและดูแลรักษาป่าเช่นความเชื่อเรื่องผีที่ดูแลป่า รักษาต้นน้ำ แบบแผนการใช้ทรัพยากรจากป่าอย่างรู้คุณค่า และมีกุศโลบายในการรักษาความสมบูรณ์ของป่าผ่านทางพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายไปตามภูมิโนเวศและวัฒนธรรมในแต่ละแห่ง แม้ว่าชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มคนพื้นเมืองจะมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งรัฐเองก็มีนโยบายและกฎหมายในการหยุดการทำลายป่าก็ตาม แต่พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยยังมีการลดน้อยถอยลง และการทำลายป่ายังคงดำรงอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุปัจจัยทั้งการปฏิบัติ นโยบายและกฎหมายที่ไม่เอื้อและมีความขัดแย้งในตัวนโยบายเองและการปฏิบัติจริงในขณะที่กรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช ได้พยายามในการอนุรักษ์และจัดการป่าไม้ เพื่อรักษาขนาดและพื้นที่ของป่า แต่่นโยบายในการส่งเสริมพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และความต้องการของตลาดมีการขยายตัวและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและกระบวนทัศน์ของคนท้องถิ่น นอกจากนั้นกฎหมายป่าไม้ที่ไม่เอื้อและไม่ทันสมัยต่อสถานการณ์ถือเป็น อีกเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ ซึ่งสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ (สมหญิง สุนทรวงษ์, 2557, หน้า 2)

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี(2556) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน ไว้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้น ทั้งเรื่องการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณี ความเชื่อ อำนาจและกฎระเบียบในชุมชน ป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิโนเวศและวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนในท้องถิ่นจาก

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545, หน้า 1-2) ให้กล่าวว่า ป่าชุมชน คือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชน ใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน

ในสมัยก่อน มนุษย์ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าทางด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ไม้ฟืนและไม้ใช้สอย และใช้อยู่ในท้องถิ่น คนในแต่ละท้องถิ่นจึงต้องคุ้มครองรักษาและเสริมสร้างระบบนิเวศป่าไม้ของตนเองไว้ใช้ประโยชน์ กระบวนการคุ้มครองรักษาและเสริมสร้างระบบนิเวศจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เรื่องที่เกี่ยวข้องมากก็เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันบางเรื่องก็เกี่ยวข้องเป็นครั้งคราวหรือตามฤดูกาล และสิ่งเหล่านี้ก็พัฒนาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม แต่ในยุคพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา วิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไปจากการอยู่เป็นกลุ่มเป็นชุมชนเผ่าต่าง ๆ กลมกลืนไปกับระบบนิเวศที่หลากหลายมาเป็นวิถีชีวิตแบบคนเมือง (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2540, หน้า 11)

ป่า ทรัพยากรธรรมชาติ ดินน้ำ แหล่งอาหาร อากาศบริสุทธิ์ ระบบนิเวศน์ เป็นต้น ชุมชน กลุ่มคน ความเชื่อ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต การอยู่ร่วมกัน การมีส่วนร่วมดูแลท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้ คงต้องใช้โอกาสต่อไปสำหรับการขยายความในคำหรือประโยคข้างต้น แต่เชื่อว่าทุกท่านคงพอทราบกันบ้างแล้ว โดยสรุปอาจให้ความหมายของป่าชุมชนได้ดังนี้ “พื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้ชุมชน และมีการบริหารจัดการผลประโยชน์ หรือผลประโยชน์ได้จากป่าอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน” นิยามนี้ไม่ได้มีมิติในเรื่อง “ความเป็นเจ้าของ” ของพื้นที่ป่าอยู่ด้วย ซึ่งเป็นประเด็นที่คนทั่วไปในวงการป่าชุมชนทราบว่า เป็นเรื่องที่มีหลากหลายมุมมองและไม่อาจหาข้อสรุปได้ง่ายนัก (จดหมายข่าว โครงการพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2551)

ป่าชุมชนเป็นป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนเก็บหาผลผลิตโดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2540, หน้า 6)

ป่าชุมชน เป็นป่าที่ให้ชุมชนในท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่นของตนเองและไม่เพียงแต่อนุรักษ์ป่าเท่านั้นแต่ยังต้องช่วยรักษาดูแลให้ความหลากหลายทาง

ชีวภาพของป่านั้นยังดำรงอยู่ได้พร้อมๆกับอำนาจโอกาสและประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนด้วย (ทัศนีย์ อนุมาน, 2537, หน้า 15)

ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมป่าไม้อะไรก็ได้ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ เพื่อประโยชน์ใช้สอยสำหรับชาวบ้านเอง กิจกรรมดังกล่าวจะรวมถึงปลูกแปลงไม้ขนาดเล็ก ป่าชุมชน หมู่บ้านการปลูกต้นไม้ตามถนนหนทาง และการปลูกต้นไม้ตามหัวไร่ปลายนานหรือสวนป่ารายย่อย เพื่อขายเป็นรายได้ รวมถึงอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ใช้วัสดุจากป่าเป็นวัตถุดิบ โดยที่ไม่รวมถึง การปลูกป่าที่เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ประชาชนได้รับผลตอบแทนเพียงค่าจ้างแรงงานเท่านั้น (วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรรม, 2542, หน้า 38)

1.3 แนวคิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน

“ป่าชุมชน” เป็นคำใหม่ที่น่าสนใจเมื่อ 3 ทศวรรษนี้เอง ภายใต้แนวคิดและวิธีปฏิบัติเก่า ซึ่งมีอยู่คู่กับชุมชนมานานแล้ว โดยป่าชุมชนมีกำเนิดจาก 2 แนวคิด แนวคิดแรกเป็นเรื่อง การพัฒนาเกิดขึ้นหลังจากที่องค์กรการอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ซึ่งได้ข้อสรุปจาก ประสพการณ์โครงการพัฒนาชนบททั่วโลกว่า ป่าเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อชีวิตและผูกพันอย่างลึกซึ้ง กับวัฒนธรรมประเพณี ของคนในชนบท รวมถึงการพึ่งพาในการดำรงชีพ แนวคิดที่สองเป็นเรื่อง สิทธิมนุษยชน ที่เมื่อเกิดการแก่งแย่งทรัพยากรป่าไม้ระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น และป่าที่ ชุมชนดูแลรักษาใช้ประโยชน์ถูกรัฐใช้อำนาจตามกฎหมายเข้าไปจัดการ ป่าที่ชุมชนใช้ประโยชน์ หรือ “ป่าชุมชน” จึงเกิดขึ้นในบริบทของความขัดแย้งและความต้องการให้รัฐคุ้มครองสิทธิของ ชุมชน เช่นป่าปูละ ป่าช้า ป่าทำแลเลี้ยงสัตว์ ป่าบุ่งป่าทาม ที่ชาวบ้านดูแลใช้สอยร่วมกันซึ่งเรียกรวมๆว่าป่าชุมชนเหมือนกัน อย่างไรก็ตามการพัฒนาป่าชุมชนทั้งสองแนวคิดต่างก็ไม่ได้หยุดนิ่งหรือ อยู่โดดเดี่ยวแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองอย่างใกล้ชิด ตลอดมา

“ป่าชุมชน” จึงถูกนิยามความหมายอย่างหลากหลายและแตกต่างกันไปตามกรอบ ความคิดที่แตกต่างกันระหว่างกรอบนโยบาย และกฎหมาย วิธีการปฏิบัติที่มีอยู่ในปัจจุบัน และ กรอบของวัฒนธรรมและประเพณีที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ อาทิเช่น กรมป่าไม้ (2537, หน้า 8) ได้ให้ คำนิยามว่า หมายถึงพื้นที่ซึ่งได้รับการจัดการโดยขบวนการของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ตาม ความประสงค์อย่างยั่งยืน (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2548, หน้า 22)

ป่าชุมชน คือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชน ในชนบทที่อยู่ในบ้านหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชน และชุมชน ใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่าง เหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้

เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและสังคม วัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสม ภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528, หน้า 9)

ป่าชุมชน คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่เอาความต้องการพึงพาป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โคมล แพรกทอง (2535, หน้า 5)

ป่าชุมชน ลักษณะของขบวนการทางสังคม ที่มีการรวมตัวกันเป็นองค์กรประชาชน หรือเครือข่ายเพื่อร่วมกันจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อันเป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่คำนึงถึงความยั่งยืน บนฐานของระบบความคิดภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ทั้งนี้ก็เพื่อนำเสนอแนวทางการดำเนินการจัดการป่าชุมชนตามฐานความคิดและความเชื่อของตนเอง (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536, หน้า 50)

การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่่างไรก็ตาม ในสภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการ พัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย(สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 4, 2555, หน้า 56)

เกษม จันทรแก้ว (2530, หน้า 4) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซมปรับปรุง และ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะเอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกทางความหมายหนึ่งคือ เป็นการ ใช้ความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต

อำนาจ คอวนิช (2530, หน้า 10) กล่าวความหมายสั้น ๆ ของการอนุรักษ์ คือการนำออกมาใช้ประโยชน์โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด

อุทิศ กุญอินทร์ (2536, หน้า 19) ก็ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์อีกแง่มุมหนึ่ง คือ การจัดการเพื่อใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด เน้นที่การรักษาไว้ให้คนรุ่นหลังได้ดู หรือใช้ประโยชน์ด้วย ไม่มุ่งที่ประโยชน์สูงสุด การใช้ต้องมีการทำลาย ต้องกำหนดไม่ให้เกินกว่าจะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่วนการใช้ที่ไม่ทำลายจะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เปลี่ยนรูปหรือเสื่อมโทรมลง

นิวัติ เรืองพานิช (2539, หน้า 14) ให้ความหมายคล้ายคลึงกัน คือการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ให้ได้เป็นเวลานานมากที่สุดทั้งนี้ต้อง

สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

การอนุรักษ์ป่าชุมชน หมายถึง การใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้นานที่สุด และมีการกระจายการใช้ประโยชน์ทั่วถึงกัน โดยประชาชน หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ สถาบันการศึกษาในชุมชนได้ร่วมมือร่วมกันปลูกสร้างและดูแลรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ การอนุรักษ์ป่าชุมชนได้มีการดำเนินการโดยมีการพิจารณาดังต่อไปนี้ (นิวัติ เรื่องพานิช, 2539 อ้างถึงใน ปรีชา ท้าววร, 2542, หน้า 8)

จากการรวบรวมความหมายของการอนุรักษ์ข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปความหมายของการอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด รักษาไว้ให้คงสภาพเดิม และยาวนานมากที่สุด

1.4 แนวคิดการจัดการป่าชุมชน

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ และคณะ (2535, หน้า 67) มีแนวคิดว่าการจัดการป่าชุมชน ในสังคมไทย มีพื้นฐานมาจากแนวคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางประเทศ มาสู่องค์กรของประชาชนที่มีอำนาจหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวม

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2543, หน้า 58) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชน เป็นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการป้องกันอนุรักษ์ การฟื้นฟูสภาพป่า การประกอบอาชีพเสริมรายได้จากป่า และติดตามสภาพป่าและทรัพยากร

โกมล แพรกทอง (2532, หน้า 1) กล่าวถึง รูปแบบของการจัดการป่าชุมชน ว่าเป็นรูปแบบการจัดการป่าที่นำเอาความต้องการพึงพิงของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการ และให้ประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้นั้นเป็นผู้กำหนดแผนการควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชนส่วนรวม ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและสังคม

ในอดีตป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นป่า เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่านานาชนิดมากมาย โดยเฉพาะนกปรอดหัวโขน หรือทางภาคใต้เรียกว่านกกกรงหัวจุกมีเยอะมาก ต่อมาได้มีการบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อปลูกพืชที่เป็นอาชีพหลักของทางภาคใต้ คือยางพารา ระหว่างปี 2548-2552 ได้มีหน่วยราชการทหารเข้ามาขอใช้พื้นที่ก่อสร้างค่ายทหารจำนวน 500 ไร่ ได้มีแรงงานที่รับจ้างทำก่อสร้างจำนวนมากโดยเฉพาะแรงงานต่างด้าว ลาว กัมพูชา พม่า ลักลอบจับสัตว์ในป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองโดยเฉพาะไก่ป่า และนกชนิดต่าง ๆ กบ แอ้ ปลาต่าง ๆ เพื่อมาประกอบเป็นอาหาร ทำให้สัตว์จำพวกดังกล่าวลดลงอย่างน่าใจหาย เข้า ๆ ที่เคยได้ยินเสียงไก่ป่า เสียงนกเขาที่ส่งเสียงขัน ส่ง

เสียงมากมาย กลับเงียบนานครั้งจะได้ยิน เป็นที่แน่นอนว่าปริมาณของสัตว์เหล่านี้ลดลง มีชาวบ้านต่างถิ่น ต่างตำบลเข้าป่าเก็บ ใบกะพ้อ หม้อข้าวหม้อแกงลิง เอาไปขายทำในเชิงการค้าทุกวัน ลักลอบขุดต้นสน ต้นเสม็ดแดง ส่งขายร้านค้าไม้ประดับ ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างขาดสมดุลทางธรรมชาติ หรืออย่างเหมาะสม ในขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าเฉพาะฤดูกาล งานประเพณีเท่านั้น จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ พื้นที่ป่าแห่งนี้เห็นความสำคัญที่จะรักษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองที่เหลือไว้ จึงก่อตั้งคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองขึ้น มุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการแก้ปัญหา โดยพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นเรื่องการฟื้นฟู พร้อมทั้งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป้องกันสิ่งแวดล้อม โดยการส่งเสริมการปลูกป่าชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์และรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมหนึ่งของการพัฒนา ทำให้ประชาชนตระหนักและเห็นความสำคัญ ช่วยกันรักษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองไว้เพื่อที่จะได้มีทรัพยากรป่าไม้ไว้ใช้ เป็นแหล่งอาหาร มีสมุนไพร และทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม ปลูกยางพารา ปลูกผักไว้บริโภคกินเอง และเป็นอาชีพเสริม เลี้ยงสัตว์ วัว ไก่ เป็ด นอกจากนี้ยังมีรับราชการ รับจ้างทั่วไป ค้าขาย ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เช่น ตัดไม้มาทำคอกเปิด คอกไก่ ตัดหญ้าให้วัว เลี้ยงในลักษณะวัวขุน หานหน่อไม้ป่า เห็ดนานาชนิด แมลง พืชเป็นอาหาร สมุนไพรเป็นยาของคน และสัตว์

2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ประภาพร ศรีสถิตธรรม (2543, หน้า 17) ได้กล่าวว่า ได้มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือกบริหาร และการประเมินผลของแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับรายได้ การจ้างงาน และความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527, หน้า 18) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง และมีส่วนดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ซึ่งที่ปรารถนาหรือที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ต้องมีใช่เป็นการกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ชินวัตน์ สมสืบ (2539, หน้า 25-26) ก็ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาสและใช้โอกาสมิ่ส่วนในการแสดงความรู้สึกบ่งบอกความต้องการและประสานสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวางแผนดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามสถานที่และวิธีที่ผู้ได้รับประโยชน์ที่คิดไว้ ทั้งนี้โดยได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาน้อยที่สุด

สุวรรณณี คงทอง (2536, หน้า 15) ได้กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน และแบ่งความหมายเป็น 3 ประเด็น คือการที่ประชาชนได้ร่วมกันคิดแก้ปัญหาการดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน โดยร่วมวางแผนโครงการร่วมปฏิบัติงานในลักษณะการเสียดสและแรงงาน บริจาคเงินวัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์และร่วมติดตามผลงานด้วยสมัครใจ เพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

การมีส่วนร่วมมีความหมาย 3 ประเด็นได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญ ร่วมกับวิทยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนการติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
2. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสที่จะแสดงออกซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด
3. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

จุฬารักษ์ โสตะ (2543, หน้า 45) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหารและประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญาก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อภารกิจและองค์กรในที่สุด

สุรีย์ จันทรมาลี (2541, หน้า 32) ก็ได้ให้ความหมายคล้ายคลึงกันว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่กลุ่มบุคคล ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ร่วม ความคิด ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทุนทรัพย์ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมแสดงความคิดสร้างสรรค์และร่วมพัฒนา

การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ปรึกษา วลัยเสถียร และคณะ (2543, หน้า 8-10)

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่ม จนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ, การรับรู้, การเรียนรู้, การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย (อรทัย ก๊กผล, 2546, หน้า 2)

การมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนแบ่งในอำนาจการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ของการดำเนินการในหน่วยงานเป็นผลให้เกิดสิ่งที่ตกลงใจร่วมกัน นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547, หน้า 19)

การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขันซึ่ง หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายาม ตลอดจนความเป็นตัวของตัวเอง ที่จะดำเนินการตามที่ริเริ่มนั้น และการมีส่วนร่วมคือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายาม ที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้นๆ โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ ถวิลวดี บุรีกุล (2548, หน้า 2)

การทำงานแบบมีส่วนร่วม นั้น ไม่ว่าจะในระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศนปัจจุบันเพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจและสบายใจ (วันชัย วัฒนศักดิ์, 2549, หน้า 16)

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ทางความคิด, จิตใจ, อารมณ์และทางกาย การมีส่วนร่วมมีความหมายมากกว่าการเป็นส่วนหนึ่ง (Sense and belonging) การมีส่วนร่วมมีความหมายทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and qualitative) การมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้งมิติด้านความสามารถ เวลา และโอกาสที่มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นการกระทำ (Action) จึงมีทั้งผู้กระทำ (The actor) ผู้ถูกกระทำหรือผู้รับผล (The recipient) และสาธารณชน (The public) ผู้เป็นบริบทของการกระทำ นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550, หน้า 183)

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน ทั้งด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ความรับผิดชอบ การวางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจน การประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการบริหารงานในองค์กร มธรรดา ศรีรัตน์ (2554, หน้า 44)

การสร้างความตระหนักในการพัฒนาในเรื่องใดก็ตามนั้น ยังให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วน ร่วมมากเท่าใด โอกาสความสำเร็จก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย แต่เป็นไปได้ที่องค์กรขนาดใหญ่จะนำ บุคลากรทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาองค์กร แต่การนำผู้บริหารระดับกลางเข้ามา มีส่วนร่วมไม่ใช่เรื่องยาก (คนกลุ่มนี้จะเป็นตัวแทนของเราไปสร้างการมีส่วนร่วมในระดับ ปฏิบัติการต่อไป) การสร้างความตระหนักต้องเริ่มจากการให้ข้อมูลที่เป็นจริงขององค์กร (นำเข้า มาร่วม SWOT องค์กร) ทุกคนต้องร่วมรับรู้ปัญหาขององค์กรทุกคนร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของ ปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์ (strategic partner) ร่วมกันหาว่า ตัวชี้วัดสู่ความสำเร็จร่วมกัน (Key performance Indicator-KPI) เราจะทำอย่างไร และติดตาม ประเมินอย่างไร การมีส่วนร่วมเป็นการนำเขาเข้ามาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สร้างความรู้สึก เป็นเจ้าขององค์กร และร่วมกันที่จะนำพาองค์กรสู่เป้าหมายร่วมกัน นั่นคือต้องรวมใจคนของ องค์กรให้เป็นหนึ่งเดียวให้ได้ (engagement) การมีส่วนร่วมจึงเป็นเองที่มีความสำคัญยิ่ง (คะเนิงนิจ อนุโรจน์, 2548, หน้า 113)

ผู้วิจัยจึงได้สรุปความหมายของ การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้า มามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญ ร่วมกับวิทยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนการติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2545, หน้า 11) ได้คำนิยามถึงรูปแบบการมีส่วนร่วม ของประชาชน ถือว่ามีความสำคัญ และมีความจำเป็นอย่างมาก การที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วน ร่วม จำเป็นที่จะต้องให้ข้อมูลข่าวสารที่แท้จริง และถูกต้อง โดยจะต้องมีการกำหนดขั้นตอนการมี ส่วนร่วมอย่างถูกวิธี และมีประสิทธิภาพ และรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในแต่ละ ชุมชนมีกิจกรรมที่มีความแตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดปลีกย่อย และในบางชุมชน อาจมีระดับ หรือกิจกรรมที่ไม่ครบหรือเท่าเทียมกัน เกิดจากเงื่อนไขต่าง ๆ ของสังคม อย่างไรก็ตาม พอจะ จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมจากน้อยไปหามาก ได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการค้นหาปัญหา และสาเหตุ

ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นริเริ่ม โดยร่วมค้นหาว่าปัญหาป่าชุมชน คือ อะไร สาเหตุของปัญหาคืออะไร การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพและสมบูรณ์แบบ

ประชาชนหรือชุมชนคิดกันเอง เริ่มต้นเอง เพราะฉะนั้นชุมชนจะเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีผู้นำเป็นตัวของตัวเอง มีจิตสำนึกสาธารณะ

2. การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน

ประชาชนหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชน ร่วมกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน หากชุมชนที่มีความเข้มแข็งมักมากกิจกรรมที่มีรูปแบบชัดเจนและมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

3. การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการปฏิบัติ

เป็นขั้นตอนมีส่วนร่วมในทางสนับสนุนทรัพยากร แรงงาน หรือวัสดุ อุปกรณ์ เป็นต้น การมีส่วนร่วมในแบบนี้ พบได้ในหลาย ๆ ชุมชนที่มีจิตสำนึกรักยกป่าชุมชน องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งมีผู้นำริเริ่มแก้ปัญหา และวางแผนงานด้านการพัฒนาป่าชุมชนในรูปแบบกิจกรรมนี้ อย่างเป็นกระบวนการ

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

การรับผลประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชน เป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงจะได้รับ จากการพัฒนาหรือดำเนินกิจกรรม โดยมากแล้วไม่ว่าชุมชนใด หากมีโครงการพัฒนาแล้วคนในชุมชนมักจะร่วมได้รับประโยชน์จากการพัฒนาทั้งสิ้น ไม่ว่าโครงการนั้นจะมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้คิด เป็นผู้เริ่มต้นหรือไม่ คนในชุมชนย่อมได้รับหรือมีส่วนร่วมแน่นอน ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม เช่น โครงการป่าชุมชน ชาวบ้านอาจได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการเข้าไปหาของป่า แต่ได้รับชุ่มเย็นจากผืนป่า

5. การมีส่วนร่วมในรูปแบบของการติดตามประเมินโครงการ

ประชาชนร่วมดำเนิน โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผ่านขั้นตอนที่ได้มีการตัดสินใจร่วมกัน และอาจร่วมติดตามตรวจสอบผลการดำเนินกิจกรรมตามแผนงาน โดยประชาชนเข้าไปร่วมประเมินว่า โครงการพัฒนาที่ดำเนินไปนั้น มีความสำเร็จอย่างไร แต่ละชุมชนหรือแต่ละโครงการอาจมีวิธีที่แตกต่างกันไป โครงการที่เกิดจากการคิดริเริ่มเองโดยผู้นำและคนในชุมชนของตน ย่อมมีกิจกรรมการมีส่วนร่วมประเภทนี้ด้วยเสมอ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วตามแรงหนุนเนื่องของประชากรที่เพิ่มขึ้นผนวกกับพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งค้าขาย โดยใช้ป่าไม้เป็นตัวสำคัญเชิงพาณิชย์ การเช่นนี้ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้งเนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ฝนไม่ตกต้องตาม

ฤดูกาลเมื่อขามน้ำหลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลันและมีการพังทลายของดินอย่างรุนแรง จนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร กลายเป็นทุกข์ร้อนของแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวยิ่งนัก โดยเฉพาะเรื่องป่าไม้เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงห่วงใยเป็นอย่างมาก ตั้งแต่เริ่มเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นต้นมา ในระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นประจำแทบทุกปี โดยในระยะแรกจะเสด็จฯ ด้วยรถไฟพระที่นั่ง ต่อมาเมื่อมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมดีขึ้น จึงเสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งประมาณปี พ.ศ. 2503-2504 ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรี และเพชรบุรี เมื่อรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอท่ายางจังหวัดเพชรบุรีนั้น มีต้นยางขนาดใหญ่ปลูกเรียงรายทั้งสองข้างทาง จึงได้มีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่าแห่งนี้ไว้ให้เป็นสวนสาธารณะ แต่ในระยะนั้นไม่อาจดำเนินการได้เนื่องจากต้องจ่ายค่าทดแทนในอัตราที่สูง เพราะมีราษฎรมาทำไร่ทำสวนในบริเวณนั้นเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเริ่มทดลองปลูกต้นยางด้วยพระองค์เอง โดยทรงเพาะเมล็ดคางในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล และได้ทรงปลูกต้นยางนั้นในแปลงป่าไม้ทดลอง ในบริเวณแปลงทดลองปลูกต้นยางนาพร้อมข้าราชการบริพาร เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 จำนวน 1,250 ต้นต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่างๆ ทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณที่ประทับสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต นอกจากนี้ยังได้สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณป่าไม้สาธิตนั้น เพื่อทรงศึกษาธรรมชาติวิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งในปี พ.ศ. 2508 (แนวคิด และทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำรินในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)

ไชยา เจริญกุล (2543, หน้า 1) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการป่าชุมชน “ป่ากราด” ของชาวบ้านตำบลสะทอน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา โดยศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชน กิจกรรมและวิธีการจัดการป่าชุมชน ด้วยวิธีสัมภาษณ์ สังเกต และถ่ายภาพประกอบ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 4 ประการคือ ปัจจัยด้านกายภาพ เช่น สภาพภูมิอากาศที่เอื้อต่อการเจริญเติบโตของพืช ความอุดมสมบูรณ์ของป่ากราด เป็นต้น ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น เป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งฟืนและถ่าน เป็นแหล่งเก็บหาของป่า เป็นต้น ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่นความสามารถของผู้นำทั้งในอดีต และปัจจุบัน ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับป่า การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น กิจกรรมและวิธีการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมและวิธีการที่สำคัญ 3 ประการ คือ ด้านการวางแผนงานการจัดการป่าชุมชน เช่น การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับป่าชุมชน การจัดตั้งองค์กรเกี่ยวกับชุมชน การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับป่าชุมชน เป็นต้น ด้านการจัดสรร

ผลประโยชน์แก่ชุมชน เช่น การจัดสรรไม้ใช้สอย เป็นต้น ด้านการควบคุมบังคับใช้ระเบียบของชุมชน เช่น การใช้กลุ่มเครือญาติควบคุม เป็นต้น

ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ (2547, หน้า 22) ให้ความหมายสิทธิชุมชนว่า “สิทธิชุมชน” หมายถึง สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน เช่น กรณีป่าชุมชน สมาชิกของชุมชน ซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้น จึงจะมีสิทธิ์ใช้และได้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ดังนั้นแม้สมาชิกของชุมชนทั้งหมดจะมีสิทธิ์ตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรส่วนรวม แต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมของสังคมด้วย ตัวอย่าง เช่น ชุมชนหลายแห่งมีกฎเกณฑ์อนุญาตให้แต่เฉพาะครัวเรือนที่แต่งงานใหม่และยากจนเท่านั้น จึงจะมีสิทธิ์ตัดไม้เพื่อใช้สอยส่วนตัว ในขณะที่ครัวเรือนที่มีฐานะดีจะไม่ได้รับสิทธิ์นั้น

นิตยา โพธิ์นอก (2557, หน้า 2) กล่าวว่า สิทธิชุมชน มีพื้นฐานจากการรวมตัวกันของมนุษย์หลายผู้คนกลายเป็นชุมชน ซึ่งการที่เราจะเข้าใจถึงสิทธิชุมชนที่แท้จริงได้ย่อมต้องทำความเข้าใจความเป็นชุมชนก่อน คำว่า “ชุมชน” คือกลุ่มคนที่รวมตัวกัน มีเป้าหมายร่วมกัน ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ร่วมกันโดยชอบด้วยกฎหมาย และมีการติดต่อสื่อสารกันเป็นปกติและต่อเนื่อง และคำว่า “ชุมชน” ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แค่ชุมชนชนบท แต่ยังรวมไปถึงชุมชนเมือง ชุมชนที่รวมเป็นเครือข่ายท้องถิ่น ชุมชนที่มีหลายชาติพันธุ์ ฯลฯ ส่วนคำว่า “สิทธิ” หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม ดังนั้น สิทธิชุมชน จึงหมายถึง อำนาจอันชอบธรรมตาม ประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือร่วมกันของกลุ่มบุคคล โดยกลุ่มบุคคลนี้เป็นกลุ่มคนที่มีความประสงค์ มีที่อยู่ มีขอบเขตร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งมีการจัดสรรและใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน สิทธิชุมชนนี้ย่อมจะเป็นสิทธิจากความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก (2536, หน้า 22) ให้ความหมายว่า สิทธิชุมชน คือ การให้ชุมชนชาวบ้านมีสิทธิในการเลือกอนาคตของตัวเอง เป็นตัวของตัวเองเป็นอิสระ โดยตัวเองในสถานการณ์ปัจจุบัน ชาวบ้านจำเป็นต้องเรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่โลกกำลังจ้องอยู่ หนึ่ง เขาจะต้องเรียนรู้ที่จะเชื่อมสิ่งที่มีอยู่กับความต้องการ ความคาดหวังจากโลกภายนอกเท่าที่จะปกป้องสิทธิของเขา ในขณะที่เดียวกันก็ใช้สิทธิที่จะพิสูจน์ให้โลกเห็นว่าเขาสามารถทำประโยชน์ให้กับโลกได้ อย่างน้อยที่สุดปกป้องรักษาทรัพยากรของโลก สอง อาจจะบอกว่าเขาก็สนใจอยากจะได้เรียนรู้เพิ่มเติมที่จะทำวิจัย สาม อาจจะบอกว่า เขายินดีที่จะร่วมมือทำอะไรต่อมิอะไรที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านี้อย่างเป็นทางการ ยั่งยืน ในเวลานี้เราต่อสู้เรื่องสิทธิชุมชนแค่เรื่องสิทธิทำกินว่าต้องให้อยู่ตรงนี้ ถ้าเป็นแค่นี้ไม่พอ มีอะไรหลายอย่างที่เราคิดวิจัยศึกษา

สมหมาย เลิศนา (2544, หน้า 24) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษา ป่าชุมชนโคกขามป้อม ตำบลแคนเหนือ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ด้วยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนประชาชนได้เข้าร่วมเกือบทุกครั้งในการวางแผนการจัดการป่าชุมชน การดำเนินการจัดการป่าชุมชน การติดตามและประเมินผลการจัดการป่าชุมชน ส่วนกิจกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ประชาชนเข้าร่วมเป็นบางครั้ง และพบว่าปัญหาอุปสรรคการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนประชาชนประสบปัญหาอุปสรรคในระดับมาก คือ ขาดการสนับสนุนด้านความรู้ การแนะนำวัสดุ เครื่องมือ และเงินทุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ชวลิต สีลาเกษ (2546, หน้า 15) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความร่วมมือของภาครัฐ องค์กรชุมชนและชุมชนในกระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนดงใหญ่บ้านวังอ้อ - วังถ้ำ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ระหว่างภาครัฐ องค์กรชุมชนและชุมชน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านวังอ้อ-วังถ้ำ ส่วนมากมีส่วนร่วมในการกำหนดจัดวางแผนการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าในการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องให้ผู้มีประสบการณ์และผู้มีอำนาจในการตัดสินใจเข้ามามีบทบาทในการทำแผนพัฒนา

จริยา สีตื้อ (2542, หน้า 39) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น โดยทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย และ ศึกษาภาคสนามด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์และสังเกต ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมาจากผู้รู้ และชาวบ้านหนองไผ่ที่เคยใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งไม้สำหรับปลูก อาคารสิ่งก่อสร้าง ด้านแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียง มีดังนี้

1. ใช้คุณลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านบนพื้นฐานของลักษณะชุมชนดั้งเดิม วิถีชีวิตของชุมชนจารีตในการนับถือผู้อาวุโสของชุมชน ระบบการแบ่งมรดกในครอบครัว ความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และกฎระเบียบของชุมชน
2. ใช้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากความตระหนักในคุณค่าประโยชน์ ของป่าไม้ที่เคยสมบูรณ์ และกำลังถูกทำลาย

รณลัทธี มณีไสย์ (2532, หน้า 47) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์ป่าไม้ของราษฎรโนนศรีสวัสดิ์ ตำบลคงมูล อำเภอหนองกรุงศรี จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเข้าไปใช้ประโยชน์ป่าไม้ของราษฎร โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ ผลการวิจัยพบว่ามี การนำส่วนต่างๆของพืชมาทำฝืน ส่วนใหญ่เก็บมาเพื่อใช้ประโยชน์ภายในครอบครัวเท่านั้น ชนิดของไม้ที่นำมาใช้ถ่าน ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง พลวง ชาด แดง กระบาก และมะขาม ไม้ผลพืช โดยทั่วไปที่บริโภคมีอยู่ 25 ชนิด ส่วนที่บริโภคมากที่สุดคือ ส่วนใบ สำหรับชนิดของไม้ส่วนมากนิยมบริโภคมี 22 ชนิด เป็นการนำมาใช้เป็นการนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนมากนำมาใช้โดยทั่วไปชนิดไม้ที่นิยมมากที่สุด คือ ไม้เต็ง ส่วนที่เป็นเนื้อจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ด้านหัตถกรรม โดยการนำมาทำค้ำจอบ เสียม เฟอร์นิเจอร์ ภายในครัวเรือน ค้ำมิดหรือค้ำขวาน เติงและโต๊ะไม้ก่อสร้างบ้าน ชนิดของไม้โดยทั่วไปที่นำมาก่อสร้างบ้าน ได้แก่ พลวง เต็ง รัง ชาด ตะเคียนหิน และมะค่าโมง ฯลฯ

ละมัย ดอกแหมกลาง (2542, หน้า 33) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพทั่วไป การใช้ประโยชน์ สาเหตุที่ทำให้ป่าโคกใหญ่เสื่อมโทรม ปัจจัยที่ทำให้ป่าโคกใหญ่ดำรงอยู่ได้ ตลอดจนความตระหนักของประชาชนถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่า ด้วยการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ โดยกลุ่มตัวอย่างของผู้ตอบแบบสอบถาม มาจากการสุ่มตัวอย่างประชาชนจาก 5 ตำบล ซึ่งครอบคลุม 14 หมู่บ้าน รอบพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยจำนวนประชาชนที่เป็นตัวอย่างในการศึกษารวม 426 คน ผลการวิจัยพบว่าปัจจุบันประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆป่าชุมชนโคกใหญ่ได้เห็นเห็นคุณค่าประโยชน์ของป่าชุมชน ซึ่งประชาชนใช้เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผัก ผลไม้ป่า และยาสมุนไพร ได้นำสัตว์เข้าไปเลี้ยง และได้ไม้ใช้สอยจากป่าชุมชน นอกจากนี้ยังรายได้จากป่าชุมชนโคกใหญ่ คือ ได้เก็บเห็ด หาหน่อไม้ และไข่มดแดงไปขาย มีเพียงประชาชนส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังขาดจิตสำนึกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เช่น ตัดไม้ ทำลายป่า

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, หน้า 17) ได้วิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทยมีการพัฒนาการในหลายลักษณะ ดังนี้

1. พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ และมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธา ความเชื่อพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพาอาศัยกัน

2. ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือ ภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดในสังคมไทยระดับชาวบ้าน แต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาดั้งเดิม อาจจะถูกทดสอบ เลือกลง และคัดแปลงให้สามารถใช้แก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการ ในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับ ภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ซึ่งเห็นได้ในเรื่องอาหารการกิน การ รักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพใน ระบบความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการ ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ในบริบทใหม่ในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและ สังคมที่เผชิญอยู่ เช่น การจัดการกองทุนชุมชนที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการของคนภาคใต้ การบวชป่า บวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการ พัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของอุตสาหกรรมรุม ล้อม ฯลฯ

3. การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุรากลอน โคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้วทั้งโดยจิต ใต้สำนึก เห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของ คนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังดำรงอยู่ในทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมใน แนวตั้งของสังคมภาคกลางและเมืองหลวง และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการ ถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ในภาคกลาง

4. ภูมิปัญญาของคนไทยมีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะ สังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ซึ่งความหลากหลายของภูมิปัญญาดังกล่าวมิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่การไร้พลัง แต่กลับเป็น ความมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาถ้าเราสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่ง ภูมิปัญญาที่หลากหลายนั้น ๆ ได้อย่างแท้จริง

5. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในระดับพื้นบ้านการสะสมความรู้และประสบการณ์อัน ยาวนานโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัวเข้า กับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ ในปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป เพราะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในรูปของ สถาบันการศึกษาทั้งด้านวิธีการ เนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์แต่จากการศึกษาได้พบว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติจะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงในการปรับประยุกต์ให้เข้ากับ เครื่องมือการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน โลกที่แท้จริง และโลกกายภาพที่มนุษย์เรารู้จักมักคุ้นมาแต่เดิม

สหทยา วิเศษ (2540, หน้า 47) ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา พบว่า กลุ่มฮักป่าศรีถ้อยมีแนวคิดในการอนุรักษ์ป่าที่อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือ มีการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า โดยใช้ภูมิปัญญา 3 มิติคือ มิติที่หนึ่งคือ เนื้อหาของภูมิปัญญาที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มิติที่สอง คือ ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า คือ ลักษณะที่เป็นความรู้ความสามารถของคน และลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี และมิติที่สามคือ กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เริ่มจากกระบวนการเรียนรู้จากธรรมชาติ การนับถือพุทธศาสนา ผสมผสานความเชื่อ มีการส่งสมถ้อยทอด ต่อ ๆ กันมา รวมทั้งมีการปรับให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

สุทธิศรี ชูชาติ (2541, หน้า 64) ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศน์เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย พบว่า ชาวบ้านมีแนวคิดยึดมั่นในวิถีชีวิตที่พึ่งพิงป่า ยึดหลักการอนุรักษ์พึ่งพาอาศัย เคารพนับถือ และสำนึกบุญคุณ ระบบนิเวศน์ป่าในการผลิตเพื่อยังชีพ จึงดำรงอยู่ได้ แต่ได้เริ่มสูญสลาย เมื่อมีการพัฒนาประเทศแบบทุนนิยม แต่ท่ามกลางการขยายตัวของความเจริญในรูปแบบใหม่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังคงรักษาระบบนิเวศน์ได้ โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

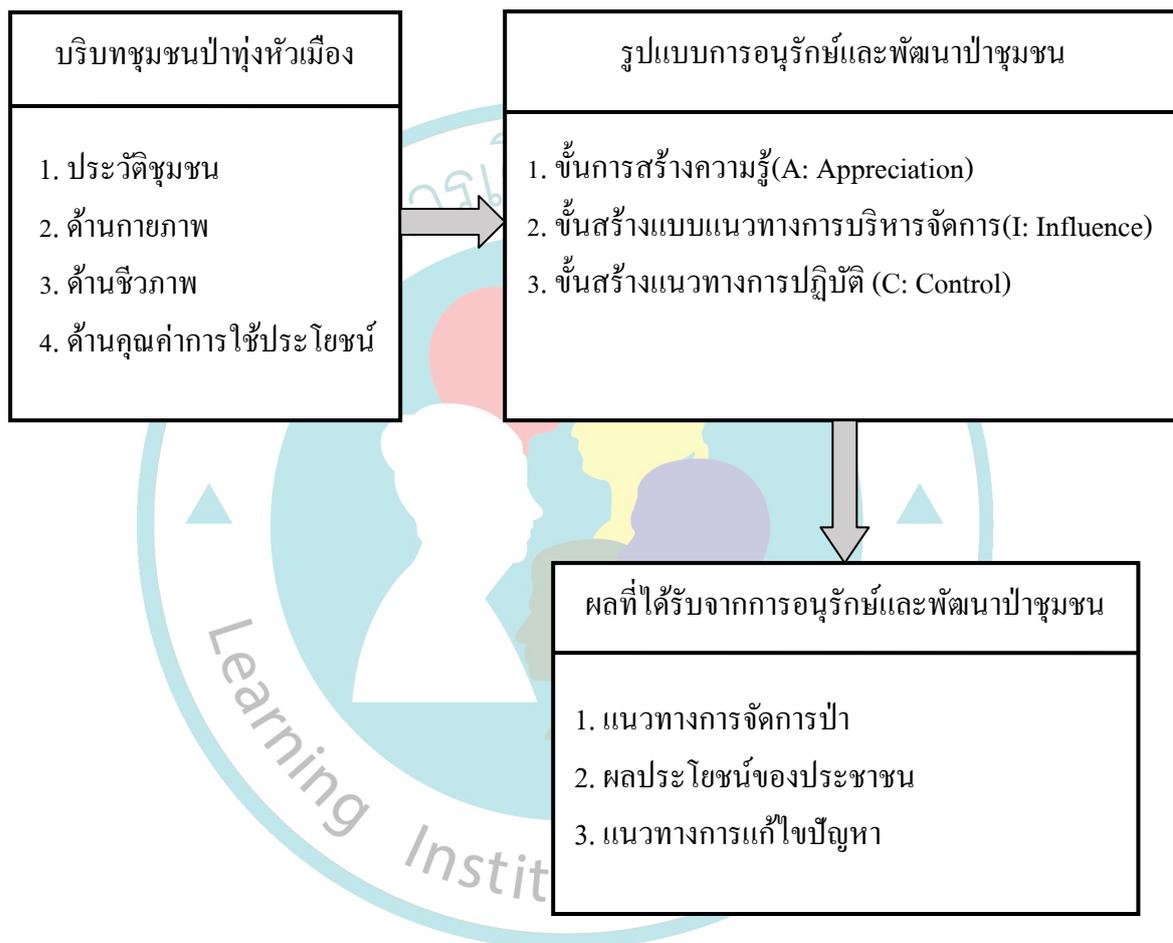
โสภิตา ยงยอด (2546, หน้า 24) ศึกษาเรื่องการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตา : ชุมชนบ้านคอนสาร-สารพัฒนา ตำบลวังแสง อำเภอคำ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตาเป็นศักยภาพของชาวบ้านในการ ดูแลและพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง โดยการใช้ระบบความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อผีปู่ตามีพลังอำนาจในการบันดาลให้เกิดความสุข ปกป้องความทุกข์ภัยอันตรายจากสิ่งร้ายทั้งปวง ความเชื่อเป็นพื้นฐานของอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ และข้อห้ามต่าง ๆ ที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ความเชื่อและพิธีกรรมยังเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ผลผลิต ชาวบ้านคอนสาร-สารพัฒนาได้นำเอาความเชื่อผีปู่ตา และพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตามาเป็นสื่อในการปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่า และทำความเข้าใจกับลูกบ้านให้มองเห็นความสำคัญของป่าดอนปู่ตาและทรัพยากร จึงสืบทอดความเชื่อ และรักษาพิธีกรรมนี้ไว้ โดยต่อยอดความผูกพันทางจิตวิญญาณระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ จนกระทั่งชาวบ้านมีความเข้าใจ และเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า และยังคงรักษาจารีตประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปู่ตาและป่าดอนปู่ตา ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าดอนปู่ตาไว้เป็นสมบัติของท้องถิ่น

สุพิศ แสนชัย (2546, หน้า 47) ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และพัฒนาป่า
 โลกใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม พบว่า ชุมชนมีการจัดการป่าโดยใช้ แนวทางการอนุรักษ์
 โดยผู้นำชุมชน และองค์กรภายนอกสนับสนุนส่งเสริมเป็นที่ปรึกษา ในส่วนภูมิปัญญาชาวบ้าน
 พบว่า เป็นกุศโลบายที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ด้วยการใช้พิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์ ปราชญ์
 ชาวบ้านหรือผู้ที่ได้รับความเคารพเชื่อถือ ส่วนกระบวนการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการ
 อนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้ เริ่มจากผู้นำชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถ ความเสียสละ และมีแนวคิด
 ในการอนุรักษ์ป่า ร่วมกันศึกษา รูปแบบ ขั้นตอนการดำเนินการ ศึกษาดูงาน ช่วยกันวางแผน
 จัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า ปลูกป่า บวชต้นไม้ ทอดผ้าป่าต้นไม้ สืบชะตาป่า การกำหนดเขตป่า
 มีการกำหนดป่าอนุรักษ์อื่น เช่นป่าคอนปูนตา ป่าวัดป่า และป่าช้าในหมู่บ้าน สร้างการมีส่วนร่วม
 และเป็นเครือข่ายระหว่างกัน

อภิชัย ศรีโสภิต (2545, หน้า 15) ได้ศึกษาและค้นพบความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่
 ชุมชนบ้านท่าจำปามาใช้ ในการจัดการป่ามาเป็นแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้ จากนั้นผู้วิจัยจะ
 มุ่งเน้นศึกษารูปแบบการบูรณาการความรู้ในการจัดการป่าโลกหินลาด โดยมองผ่านแบบแผน
 กิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโลกหินลาด โดยมองผ่านแบบแผนกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ป่า
 ชุมชนโลกหินลาดที่จัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี ที่สำคัญกิจกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งเชื่อมโยงความรู้ที่มี
 การสืบทอดมาจากวัฒนธรรมความเชื่อผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ที่ผ่านหน่วยงานภาครัฐที่เข้า
 มาส่งเสริมสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้ รูปแบบการบูรณาการ
 ความรู้ยังสามารถมองผ่านรูปแบบการพัฒนาองค์กรสมัยใหม่ที่เป็นระบบซึ่งนอกจาก จะต้องอาศัย
 ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นฐานในการพัฒนาองค์กรเพื่อสร้างจิตสำนึกแล้วยังต้องนำ
 ความรู้สมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์กรเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรวมทั้ง
 ต้องการศึกษาปัญหา อุปสรรคที่เกิดจากการดำเนินการเพื่อให้เกิดการบูรณาการความรู้ดังกล่าว

7. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

PARTICIPATORY ACTION RESEARCH (P A R)

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาหว้า จังหวัดสงขลา มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชน และเพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นรากฐานองค์ความรู้พร้อมที่จะนำไปรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบและวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

รูปแบบในการวิจัย

ในการดำเนินการ วิจัยเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาหว้า จังหวัดสงขลา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในรูปของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(participatory action research) ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาหว้า จังหวัดสงขลา

วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เป็นการศึกษา ข้อมูลโดยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาได้อย่างเต็มที่เพื่อศึกษาข้อมูลต่างๆดังนี้

1. การศึกษาบริบทชุมชน

ด้านกายภาพ

ด้านชีวภาพ

ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ และคุณภาพชีวิต

การสำรวจพื้นที่เขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

2. การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง
3. การประเมินผลการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

ประชากรเป้าหมายวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายเพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลคือ ประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา จำนวน 3 หมู่บ้าน 528 ครัวเรือน และใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล มาจากผู้นำชุมชน 9 ราย ประชาชนชาวบ้านและประชาชน 60 ราย รวมเป็น 69 ราย เพื่อสัมภาษณ์และร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้คือ แบบสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยให้บุคคลในแต่ละกลุ่มได้ตอบแบบสอบถาม อภิปราย วิพากษ์วิจารณ์ตามหัวข้อของการวิจัย และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล แล้วผู้วิจัยจะบันทึกและสรุป รวบรวมประเด็นสำคัญ เพื่อหาความสัมพันธ์ของเนื้อหาที่เกี่ยวกับการวิจัย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป ส่วนผู้เข้าร่วมสนทนาประกอบด้วย ประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 69 ราย โดยประเด็นของการสนทนา มีดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
2. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
3. ศึกษาประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะกำหนดตัวบุคคลจากกลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มละ 10 ถึง 15 ราย ตามความเหมาะสม เพื่อเข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อย มาจากผู้นำชุมชน 9 ราย ปราชญ์ชาวบ้านและประชาชน 60 ราย รวมเป็น 69 ราย โดยมาจากพื้นที่ที่กำหนดไว้แล้วนั้น และผู้วิจัยจะนำข้อมูลมารวบรวมแล้วจำแนกตามความสัมพันธ์ของเนื้อหาในแต่ละประเด็น เพื่อจัดเป็นกลุ่มแนวคิด สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การตีความ และเรียบเรียงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยหรือคำถามในการวิจัย จนเสร็จสมบูรณ์เป็นรายงานการวิจัย

สถานที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากกลุ่มประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวีนี้ เป็นกลุ่มที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วมและใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะเวลาการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนด ระยะเวลาดำเนินการวิจัย 12 เดือน ตั้งแต่เดือน กันยายน 2561 ถึง เดือนสิงหาคม 2562

การนำเสนอข้อมูล

การวิจัย ครั้งนี้เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ ในเชิงพรรณนาความ โดยการนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ การบริหารจัดการ ป่าชุมชน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาหวี จังหวัดสงขลา มาเพื่ออธิบาย เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ในบริบทที่เกี่ยวข้องกันในแต่ละเรื่อง เกี่ยวกับบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ และคุณภาพชีวิตของประชาชน การอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วมและใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพประมวลผลข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงเป็นข้อมูลบรรยายเชิงพรรณนา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลสำคัญจากประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี เพื่อวิเคราะห์บริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนและเพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ และประมวลสิ่งที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยซึ่งผู้วิจัยได้จัดแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเสนอผลออกเป็น 4 ส่วน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ตอนที่ 2 ข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลที่ได้อ่าน และวิเคราะห์ข้อมูลมาเสนอผลการวิจัยได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง อันประกอบด้วย ประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 69 ราย พบว่า ข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง อันประกอบด้วย ประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 69 ราย พบว่าพื้นที่โดยรอบของป่าชุมชน เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีจำนวนสมาชิก ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 4 คน โดยมีระยะเวลาที่มาอาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง นานสุดคือ ปีและมีครัวเรือนมาอาศัยใหม่ ครัวเรือนและย้ายมาเมื่อปี และ มีการศึกษาตั้งแต่ระดับ ประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึงระดับปริญญาตรี โดยในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จะเป็นผู้สูงอายุทั้งหมด รวม 16 ราย ส่วนประชากรที่อายุ 40 ถึง 60 ปีส่วนใหญ่จะมีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 คือ 34 ราย มี 10 รายจบการศึกษาระดับอนุปริญญา และ 9 รายที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ชาวบ้านในรอบป่าชุมชนใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพารา สวนผลไม้ รองลงมาคือรับราชการ มีการปลูกผักปลอดสารพิษ การเก็บอาหารจากป่า และชาวบ้านยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน รวมถึงการรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นที่ยอมรับนับถือ ในด้านการจักสาน นางละไม จันทร์เพชร อยู่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา มีแพทย์แผนโบราณ คือ นายยม ขวัญเพชร บ้านเลขที่ 48/2 หมู่ที่ 2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา มีหมอทำขวัญให้คู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน คือนางบุญพา ตุลยภิญโญ บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา มีหมอไหว้พระภูมิเจ้าที่ คือนายขาว จันทร์แก้ว บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา และมีหมอไหว้เทวดา คือนายสว่าง คงบัวแก้ว บ้านเลขที่ 30/1 หมู่ที่ 2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา

ทุนทางสังคมของชุมชนที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

1. กองทุนหมู่บ้าน (กทบ.)
2. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
3. กองทุนแม่ของแผ่นดิน
4. กองทุนสัจจะวันละบาท

5. โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน (กข.คจ.)
6. กลุ่มอาสาพัฒนาบทบาทสตรี
7. กลุ่มผู้สูงอายุ
8. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน
9. กลุ่มสภาเด็กต่อต้านยาเสพติด
10. ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองฟาร์ม เนื่องจากได้มีการทำเวทีประชาคมร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการรักษาผืนป่าไว้ดังนี้

ตารางที่ 4.1 กฎ กติกาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

กฎ กติกาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง	
ประเภท	โทษกระทำความผิด
สัตว์บก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ปีก	ปรับตัวละ 10,000 หรือทั้งจำทั้งปรับ พร้อมยึดอุปกรณ์ทั้งหมด
สัตว์น้ำทุกชนิด รวมถึงสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ	ปรับตัวละ 1,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ พร้อมยึดอุปกรณ์ทั้งหมด
ไม้ยืนต้น	ปรับต้นละ 5,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ พร้อมยึดอุปกรณ์ทั้งหมด
ไม้ล้มลุก	ปรับต้นละ 3,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ พร้อมยึดอุปกรณ์ทั้งหมด

ข้อยกเว้น

หาของป่าเพื่อประกอบเป็นอาหารในครอบครัว งานบุญ ประเพณีต่าง ๆ

1. ใบกะพ้อ.
2. วว หม้อแกงลิงหม้อขี้.
3. หน่อไม้.
4. (หญ้าเฟิน (สามร้อยยอด.นำไปไหว้พระ
5. เห็ดต่าง ๆ.

หรือได้รับอนุญาตจากผู้นำชุมชนที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเท่านั้น

ตอนที่ 2 ข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ผลการวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาพบว่า

ประวัติป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

จากการลงพื้นที่ กับ นายขาว จันท์แก้ว ปราชญ์ชาวบ้านเดินสำรวจบริเวณป่าชุมชน ทุ่งหัวเมืองซึ่งเป็นป่าที่ชาวบ้าน ตำบลท่าประดู่โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำร่วมกันอนุรักษ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นเวลาับร้อยๆปีมาแล้วเพื่อใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัยหรือปัจจัยสี่นั่นเอง และสงวนพื้นที่ไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ วัว ควาย ไว้เป็นเครื่องมือทำนา ทำไร่ มีกฎกติกาว่าห้ามทุกคนจับจองพื้นที่บริเวณนี้เป็นของตัวเอง ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า ทุ่งเลี้ยงสัตว์, ที่มหาชน, ฟาร์มวัว ป่าชุมชน เรียกได้หลายชื่อ ตามความเข้าใจของชาวบ้านในอดีตจนถึงปัจจุบัน

ตามตำนานเล่าว่า “ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง” ย้อนไป 300 - 400 ปี ทวดโต๊ะนายกอง ซึ่งเป็นทวดของย่าบัวแก้ว ชาวบ้านดงหมูเหนือ หมู่ที่ 2 ตำบลท่าประดู่ ทวดโต๊ะนายกอง เป็นชาวเมืองประจันตคาม ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดปราจีนบุรีเป็นนายกองช้างได้รวบรวมช้างป่าแล้วนำมาฝึกบริเวณทุ่งหัวเมืองแห่งนี้เพื่อส่งไปเป็นช้างศึกให้กับกรุงศรีอยุธยา สอดคล้องกับตำบลหนึ่งในอำเภอนาทวี ซึ่งห่างจาก ตำบลท่าประดู่ไปทางทิศใต้ 25 กม.ใกล้กับชายแดนประเทศมาเลเซีย ชื่อว่า ตำบลทัพช้าง ทวดโต๊ะนายกอง เสียชีวิตปี พ.ศ. เท่าไรไม่มีใครจำได้แต่ศพของท่านถูกเผาบริเวณทางเข้าป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองห่างจาก ถนนเส้นทางสายหลัก นาทวี - ประกอบ เพียง 100 เมตร ปัจจุบันได้ทำศาลเพียงตาเป็นที่เคารพของชาวบ้านในการบวชนาคให้มีโชคลาภ ขอให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและขอให้มีลูกผู้หญิง หรือลูกผู้ชายตามที่ปรารถนา แก้บนท่านด้วยการจุดประทัด มีหัวหมู หรือราม โนราห์ถวายแล้วแต่อธิฐานที่จะแ้ก้บนกับท่าน ในอดีตขณะมโนราห์จะเดินทางไปแสดงบริเวณหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียงเดินทางด้วยเท้าหากผ่านบริเวณศาลของท่านจะต้องตีกลอง ตีโหม่ง เป่าปี่ ตีฉิ่ง ถวายท่านไม่เช่นนั้นถึงบริเวณงานจะทำการแสดงไม่ได้จะมีอุปสรรคต่างๆานี้คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ ต่อมาบริเวณป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ชาวบ้านเข้ามาทำไร่แบบเลื่อนลอย การเลี้ยงสัตว์ในสมัยนั้นจะเลี้ยงควายเป็นส่วนมาก คนๆหนึ่งจะมีควายฝูง 50 ตัว ถึง 100 ตัวขึ้นไป มีนายเปีย ไกรเอียด, นายบ่า ไกรเอียด, นายเคี่ยม ขวัญเพชร, นายอ่ำ ขวัญเพชร, และ นายยูไซ้ะ เป็นต้น ส่วนคนอื่นๆ ก็เลี้ยงควาย คนละ 5 ตัว 10 ตัวแล้วแต่มีเวลามีกำลังจะเลี้ยงได้ มีเรื่องเล่าว่าตกกลางคืนจะมีเสือโคร่งลายพาดกลอนมาขโมย วัวควาย ของชาวบ้านไปกิน กินไม่หมดก็ทิ้งซากเอาไว้เป็นที่หวาดกลัวของชาวบ้าน ถ้ามีดลงไม่มีใครกล้าออกจากบ้านไปไหน

ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ

จากการสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าปลูก ป่าพื้นราบ และป่าชุ่มน้ำ

ป่าปลูก ต้นไม้ ประกอบด้วย ป่ายางนา และ ตะเคียน ซึ่งปลูกโดยผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน ปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2535 มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 100 ไร่ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มากर्मรินเย็นสบายเมื่อเข้าไปสัมผัสทำให้รู้สึกขอบคุณผู้นำในอดีตที่ได้มอบสิ่งมีค่าเหล่านี้ให้ชนรุ่นหลัง นอกจากนี้ร่มเงาที่ป่ายางนาและตะเคียนมอบให้มนุษย์สัตว์สิ่งต่าง ๆ สิ่งมีชีวิตสัตว์ต่างๆแล้วป่าแห่งนี้ยังให้อาหารจำพวกเห็ดหลายชนิดอีกด้วยเมื่อถึงช่วงฤดูฝนที่อากาศพอเหมาะสำหรับธรรมชาติของเห็ดก็งอกขึ้นมาเป็นผลผลิตจากป่าผืนนี้

ป่าพื้นราบ เป็นพื้นที่ป่าสนและพื้นไม้نانา ๆ ชนิดสลับด้วยทุ่งโล่งไม่มากนักเป็นป่าที่ทำให้ความสวยงามอีกแบบโดยเฉพาะป่าสนทรายซึ่งมีจำนวนมากกว่าป่าไม้อื่น ๆ มองคูทิวแถวชวนให้หลงใหลเป็นธรรมชาติสร้างขึ้นด้วยตัวของเขาเองระยะห่างระหว่างต้นที่มอเหมาะไม่หนาทึบเหมือนฝีมือนมนุษย์ปลูกก็ไม่ปานแต่ันคือธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเองเว้นช่องว่างเหมือนเชื้อเชิญให้ผู้คนที่ชอบธรรมชาติบรรยากาศแบบนี้ได้เข้ามาสัมผัสเยี่ยมชมด้วยความประทับใจ

ป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าเป็นที่ราบลุ่มบางที่คล้ายป่าพรุมีแอ่งน้ำขังที่เป็นร่องลึกน้อยมีน้ำขังตลอดปีส่วนที่เป็นโคกจะมีน้ำขังในช่วงฤดูฝนเต็มพื้นที่พืชที่ขึ้นตรงผืนป่าบริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นเสม็ดขาว ต้นเสม็ดแดง ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงขึ้นเต็มไปหมดรวมถึงพืชอื่นๆที่ชอบความชุ่มน้ำและเป็นที่อยู่อาศัยของปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาคูกลำพันซึ่งเป็นปลาหายากมันชอบอยู่ที่มีธรรมชาติแบบนี้ธรรมชาติของป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองส่วนหนึ่งและฝีมือนมนุษย์ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์หลากหลายด้วยพันธุ์พืชที่มีอยู่ตามลักษณะสามรูปแบบของพื้นที่ป่าและ พันธุ์สัตว์นา ๆ ชนิดโดยเฉพาะสัตว์ปีกจำพวกนก มีมาก สมบัติล้ำค่าของชุมชนแห่งนี้จึงสมควรร่วมมือร่วมใจกันช่วยรักษาและพัฒนาต่อไป

ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง พื้นที่ทั้งหมด 1,565 ไร่ ปัจจุบันได้มอบพื้นที่ 500 ไร่ให้กับกองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5 เพื่อก่อสร้างค่ายมหาจักรีสิรินธร จึงยังคงเหลือพื้นที่ 1,065 ไร่ เป็นพื้นที่ ที่คนในชุมชนตำบลท่าประดู่ทั้ง 9 หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธ และมุสลิม ตำบลท่าประดู่มีมุสลิม 100% อยู่ 3 หมู่บ้านคือ ม.5, 6, 7 ต่างอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติ

ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์

ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง พื้นที่ทั้งหมด 1,565 ไร่ ปัจจุบันได้มอบพื้นที่ 500 ไร่ให้กับกองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5 เพื่อก่อสร้างค่ายมหาจักรีสิรินธร จึงยังคงเหลือพื้นที่ 1,065 ไร่

เป็นพื้นที่ ที่คนในชุมชนตำบลท่าประดู่ทั้ง 9 หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้ง ชาวไทยพุทธ และมุสลิม ตำบลท่าประดู่มีมุสลิม 100% อยู่ 3 หมู่บ้านคือ ม.5, 6, 7 ต่างอยู่ร่วมกัน ได้อย่างปกติ

เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ การเกษตรกรรมมีเครื่องจักรเข้ามาแทนที่ มีรถไถนาขนาดใหญ่ และรถไถนาขนาดเล็กหรือที่ชาวบ้านเรียกว่ารถไถนาเดินตาม ซึ่งให้งานได้สะดวกและรวดเร็วกว่า วัว ควาย การเลี้ยงสัตว์เพื่อทำการเกษตร จึงเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงเพื่อจำหน่ายทำเป็นอาชีพเสริม จากอาชีพหลักคือการปลูกยางพารา การเลี้ยงสัตว์เพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ ในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เนื้อที่ 1,565 ไร่ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม เลี้ยงวัว 2 กลุ่ม เลี้ยงแพะ 1 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีผู้นำชุมชนเป็นประธานกลุ่ม

กลุ่มที่ 1 เลี้ยงวัว มีผู้ใหญ่บ้าน วิสัย ศิริรัตน์เป็น ประธานกลุ่มมีสมาชิกทั้งหมด 56 คน
 กลุ่มที่ 2 เลี้ยงวัว มีผู้ใหญ่บ้านนอม หนูพุ่มเป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 66 คน
 กลุ่มที่ 3 เลี้ยงแพะ มีผู้ใหญ่บ้านดำ จันทนา เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 21 คน
 ทุกกลุ่มมีหน่วยงานภาครัฐฯ เข้ามาให้ความช่วยเหลือโดยจุดสระน้ำเพื่อเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการ เลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง กลุ่มเลี้ยงวัว ทั้ง 2 กลุ่มมีสระน้ำขนาดประมาณ 5 ไร่ ลึก 3.5 เมตร ส่วน กลุ่มเลี้ยงแพะมีสระน้ำเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ ลึก 3.5 เมตร โดยผู้วิจัยเป็นสมาชิกในกลุ่มที่ 1

นายนอม หนูพุ่ม ประธานกลุ่มเลี้ยงวัวกลุ่มที่ 2 เล่าตอนสมัยเด็ก ๆ อายุประมาณ 15 ขวบ ปี พ.ศ. 2495 ได้ตามลุงมาช่วยเลี้ยงควาย ซึ่งลักษณะการเลี้ยงจะรวมกันในหมู่เครือญาติรวมกัน 5 คนมีควายคนละ 10 ตัวรวมกันก็ 50 ตัวเลี้ยงผลัดเปลี่ยนเวรคนละ 2 วัน หมุนเวียนกันไป การจำลักษณะควายของตัวเอง ใช้วิธีการจำรูปพรรณสัณฐาน เช่น ลำตัว ผิว เขา หรือเชือกที่ร้อยจมูกควาย ในแต่ละฝูงจะใช้ควายตัวที่มีลักษณะใหญ่ เรียกว่า “แม่แจง หรือ แม่รอก” เดินนำฝูงควาย ตัวอื่น ๆ เดินตามเมื่อเจ้าของอยากจะให้เดินไปทางไหน มีการทำคอกโดยใช้ไม้สนทรายเป็นเสาแล้ว ใช้ไม้ที่มีใบในพื้นที่เช่น ไม้เสม็ดขาว มาผูกกับเสากันไม่ให้ควายออกไปก่อนที่คนเลี้ยงจะมาปล่อย และนับจำนวนก่อนเข้า- ออกจากคอก

เข้าสู่ยุค การทำนาด้วยเครื่องจักรมาแทนแรงงานจากคนและควาย พื้นที่ตรงนี้จึงหยุด เลี้ยงสัตว์ ปล่อยให้พื้นที่ว่างเปล่าประโยชน์ จึงเสนอไปยังอำเภอเพื่อทำโครงการปลูกป่า โดยร่วมประหนัวยราชการ ประชาชน ครูนักเรียน ได้ร่วมกันปลูกต้นยางนา และ ตะเคียน ซึ่งมีเนื้อ ที่ประมาณ 100 ไร่ และได้เติบโตใหญ่จนถึงปัจจุบัน เป็นร่มเงาแหล่งอาหาร โดยเฉพาะ เห็ดละโงก หรือเห็ดไข่ที่เกิดจากต้นยางนามีมูลค่า กก.ละ 200 - 300 บาท

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืนผลการวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาพบว่า

มีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นการสร้างความรู้ (A: Appreciation)
2. ขั้นสร้างแบบแนวทางการบริหารจัดการ (I: Influence)
3. ขั้นสร้างแนวทางการปฏิบัติ (C: Control)

1. ขั้นการสร้างความรู้ (A: Appreciation)

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ได้จัดทำกิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ความเป็นมาของการวิจัย

1. ชื่อกิจกรรม การจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ความเป็นมาของการวิจัย
2. วัตถุประสงค์

เพื่อชี้แจงการจัดทำโครงการวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

3. วิธีดำเนินการ

ก่อนการจัดประชุมได้หารือเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ในงานวิจัยดังกล่าว หลังจากนั้นได้เชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ในส่วนของชุมชนได้บอกแจ้งความช่วยเหลือในการเข้าร่วมประชุม และหลังจากเสร็จสิ้นการประชุมผู้วิจัยได้ร่วมกันสรุปผลการจัดประชุม

4. ผู้เข้าเข้าร่วมประชุม จำนวน 37 คน ประกอบด้วย

ผู้นำท้องถิ่น 9 หมู่บ้าน นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ ฝ่ายช่าง และฝ่ายวางแผนนโยบาย ผู้แทนจากโรงเรียนทั้ง 3 โรงเรียนหัวหน้าการศึกษาออกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ต.ท่าประดู่ และผู้วิจัย

5. สถานที่จัดประชุม

ในการจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการได้ใช้ อาคารมหาวิทยาลัยชีวิต ม.2 บ้านดงหมูเหนือ ต.ท่าประดู่ อ.นาทวี จ.สงขลา โดยจัดขึ้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2561 เวลา 13.00 น.

6. ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม

การจัดเวทีแสดงความคิดเห็น และเพื่อได้รับรู้ร่วมกันถึงวัตถุประสงค์ แนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,065 ไร่ เพื่อสำรวจแนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และเพื่อศึกษาทรัพยากรในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

หลากหลายความคิด คำถามเพื่อที่จะให้ไปในทิศทางเดียวกันที่จะทำในเรื่องป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง บางคนยังไม่เข้าใจในงานวิจัย บทบาทของการวิจัยว่าทำไปเพื่ออะไร ทำไมถึงต้องทำ เวทีเชิญหลายคน หลายหน่วยงานเข้ามา และตนเองมีบทบาทอะไรบ้าง คำตอบ ผู้วิจัย ได้อธิบายให้ทราบว่า งานวิจัยเป็นเรื่องการนำสิ่ง ดี ๆ ที่ชุมชนมีอยู่ออกมาสู่สาธารณะชน เป็นการร่วมมือของคนในชุมชนเอง เพราะทุกๆเรื่องคนในชุมชนเป็นผู้รู้ เล่ากันมาจากรุ่นสู่รุ่น งานวิจัยจะประสบผลสำเร็จเดินต่อไปได้จึงต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย

สรุปด้วยอาจารย์สอนในโรงเรียนวัดท่าประดู่ ซึ่งเป็นคนต่างถิ่นมีประสบการณ์ตัวอย่างจากชุมชนอื่นที่มีทรัพยากรอยู่ในหมู่บ้านของตัวเอง และรวมตัวกันเข้ามาบริหารของดีเหล่านั้นจนประสบผลสำเร็จ จนเกิดเป็นแหล่งอาชีพ แหล่งท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ ของคนในชุมชนสร้างเสริมรายได้จนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง สมควรที่ทุกคนทุกภาคส่วนในชุมชนตำบลท่าประดู่ นำมาเป็นแบบอย่างมาประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเองร่วมมือกันพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง และยินดีให้ความร่วมมือกับทีมงานวิจัยต่อไป ส่วนฝ่ายแผน และฝ่ายช่างของ อบต.ท่าประดู่ก็ยินดีให้ความร่วมมือเต็มที่ในการช่วยขับเคลื่อนงานวิจัยให้ลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์และรู้สึกดีใจมากหากป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้โดยที่ตนเองมีส่วนร่วมในการทำวิจัยครั้งนี้ด้วย

กิจกรรมที่ 2 การสืบค้นโหนดที่ดินป่าทุ่งหัวเมือง

1. ชื่อกิจกรรม

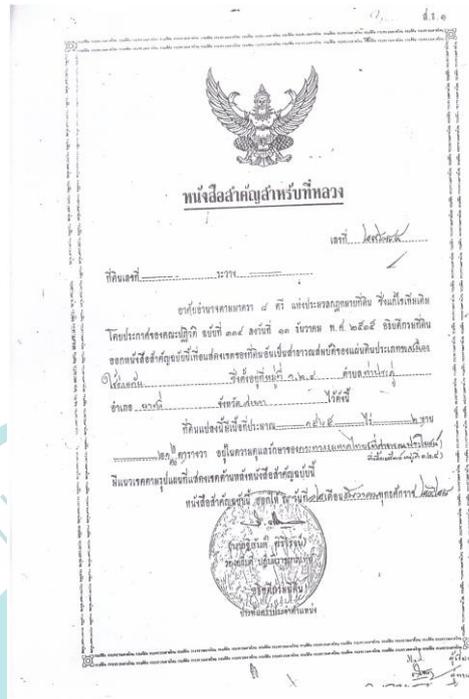
การสืบค้นโหนดที่ดินป่าทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

2. วัตถุประสงค์

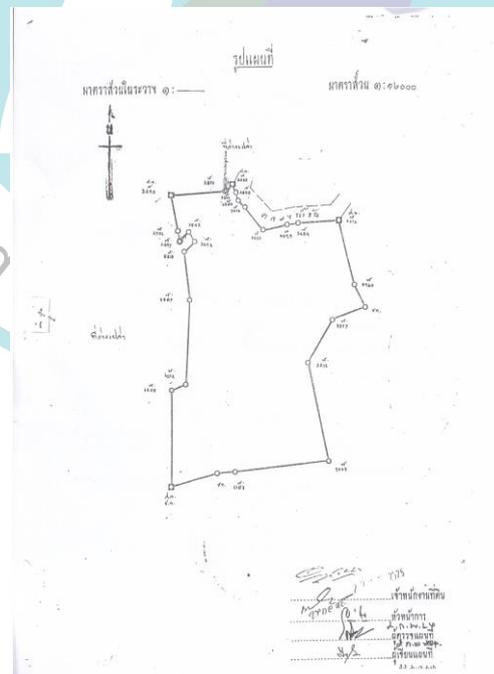
- 2.1 เพื่อให้ทราบจำนวนพื้นที่ของป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง
- 2.2 เพื่อใช้เป็นหลักฐาน ในการกำหนดเขตแนวป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

3. วิธีดำเนินการ

ผู้วิจัยได้เดินทางไปที่สำนักงานที่ดินอำเภอนาทวี โดยขอคัดสำเนาเอกสารหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเพื่อให้เห็นเด่นชัดว่าแนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองนั้นมีลักษณะแนวเขตเป็นอย่างไร

ภาพที่ 4.1 หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง

ภาพที่ 4.2 รูปแผนที่

4. ผู้เข้าร่วมศึกษา ผู้วิจัย และ ผู้นำท้องถิ่น
5. สถานที่ สำนักงานที่ดินอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา
6. ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม

สรุปผลการศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,565 ไร่ 2 งาน 21 ตารางวา ตามระบุในเอกสาร หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ 29684 อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงมหาดไทย (ที่สาธารณประโยชน์ที่เลี้ยงสัตว์ หมู่ที่ 1,2,4) ลงวันที่ 12 ธันวาคม 2528 ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวได้มอบให้กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5 ค่ายมหาจักรีสิรินธร จำนวน 500 ไร่ จึงยังคงเหลือพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองประมาณ 10,65 ไร่

ผลการศึกษาแนวเขตพบว่า

ทิศเหนือ จดกับ ม.2 บ้านคังหมูเหนือ

ทิศใต้ จดกับ ม.4 บ้านพอบิดใต้

ทิศตะวันตก จดกับ ม.1 บ้านท่าประคู้

ทิศตะวันออก จดกับ พื้นที่ปลูกยางพาราของชาวบ้านในชุมชน

พื้นที่ทางทิศตะวันตกมีชาวบ้านแผ้วถางบุกเบิกเข้ามาในบริเวณพื้นที่ป่าประมาณเกือบ 20 ไร่ เพื่อทำการปลูกยาง ผู้วิจัยได้ทราบข้อมูลจากผู้นำชุมชนว่าได้เจรจาเพื่อยุติการรุกป่า ก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี เพราะได้เห็นหลักหมุดที่ดินอย่างชัดเจน การเดินสำรวจแนวเขตมีข้อสังเกตตามเส้นทางรอบ ๆ ผืนป่า แนวรอยต่อระหว่างพื้นที่ของชาวบ้านกับป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ส่วนใหญ่ได้ปลูกยางหมดแล้ว อีกอย่างมีรั้วลวดหนามที่กลุ่มชาวบ้านเคยใช้เลี้ยงสัตว์มาก่อนจึงง่ายต่อการเดินสำรวจ ตลอดระยะทางที่เดินสำรวจ พื้นที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ ไปด้วยพันธุ์ไม้ต่าง ๆ โดยเฉพาะไม้สนทราย ซึ่งเป็นไม้ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติต้นโต ๆ ขึ้นเต็มไปหมดระยะห่างของต้นสนแต่ละต้นแต่ละแถวเหมือนปลูกด้วยมือมนุษย์แต่ธรรมชาติเขาสร้างขึ้นเองเป็นที่น่าอัศจรรย์ ทางทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ป่าปลูกเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ เป็นต้นยางนา และ ต้นตะเคียน ให้ความร่มรื่นเย็นสบาย จากการเดินสำรวจในบริเวณพื้นที่ป่า ได้แบ่งลักษณะพื้นที่ออกเป็น 3 แบบ คือ ป่าปลูก ป่าชุ่มน้ำป่าพื้นราบ

กิจกรรมที่ 3 การสำรวจศักยภาพป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

1. ชื่อกิจกรรม

การลงพื้นที่สำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประคู้ อำเภอนาทวี

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อสำรวจแนวเขตป่าชุมชนบ้านทุ่งหัวเมือง

2.2 เพื่อสำรวจพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์ของป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

3. วิธีดำเนินการ

3.1 จัดประชุมกลุ่มย่อยผู้วิจัยผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดรูปแบบในการสำรวจ

3.2 ลงพื้นที่โดยการเดินสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

3.3 จัดบันทึกพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์ที่พบเห็น

4. ผู้เข้าร่วมสำรวจพื้นที่ ประกอบด้วย

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ กำนันตำบลท่าประดู่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้แทนจากโรงเรียนในพื้นที่ ฝ่ายแผนอบต. นายช่างอบต. และปราชญ์ชาวบ้าน

5. สถานที่ ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2561

6. ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม

การสำรวจเริ่มต้นจากป่าปลูกคือต้นยางนา และ ตะเคียน พื้นที่ป่าปลูกทดแทนจากสมาชิกกลุ่มเลี้ยงวัวที่เลิกไปและปลูกป่าเมื่อปี 2528 ปัจจุบันต้นไม้ทั้งยางนา ตะเคียนทอง เจริญเติบโต สร้างร่มเงาร่มรื่นเขียวขจี มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่ของสัตว์ โดยเฉพาะนกชนิดต่าง ๆ มากมาย ผลผลิตที่ได้จากป่าเมื่อเกิดความชุ่มชื้นอีกอย่าง คือ เห็ด ตะไคร่ ดอกแดง และ ขาว เห็ดดิน เป็นที่หมายตาของกลุ่มคนภายนอกที่รู้เข้าใจธรรมชาติของเห็ดว่าขึ้นตอนไหนเวลาใด

การเดินป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เป็นการเดินสำรวจทรัพยากร ที่มีอยู่ในป่าชุมชน ผู้วิจัยร่วมตัวแทนของชุมชนที่อาศัยรอบ ๆ พื้นที่ป่า ตัวแทนสถานศึกษา อาจารย์จากโรงเรียนบ้านพอบิด โรงเรียนวัดท่าประดู่ ฝ่ายช่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ ตลอดเส้นทางเจอพันธุ์ไม้ต่างๆมากมาย ลูกโห้ ลูกแมร ลูกพลับพลา ลูกยับยิว (แสงขัน) ซึ่งเป็นผลไม้ที่เด็กเยาวชนบ้านนอกเก็บกิน ทำให้มีแนวคิด บอกกับอาจารย์ ว่าน่าจะพาเด็กนักเรียน มาเดินป่าบอกเล่าถึงรากเหง้าของบรรพบุรุษ เด็กในสมัยนั้น อดีตคนมีวิถีชีวิตคลุกคลีอยู่กับป่าอย่างไร ปัจจุบันี่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ล้วนมาจากป่าทั้งนั้นเดินผ่านดงต้นลำเพ็ง ซึ่งยอดใบอ่อนใช้เป็นผักจิ้ม น้ำพริก หรือแกงเลียงแบบบักขี้ได้หลาย ๆ ผักรวมกันก็อร่อย หมุยป่าขึ้นอยู่มากมาย กินกับข้าวขำ แกงไตปลา ยอดจิก ยอดมะม่วงหิมพาน (ยอดข่าม่วง) ล้วนเป็นผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ปลอดภัยไร้พิษ

โชน ลักษณะไม้เลื้อยอีกชนิดหนึ่ง ที่คนโบราณใช้ทำเป็นยารักษาโรคเบาหวาน โดยใช้เนื้อในของต้นโชนมาต้มกับน้ำกิน

หนึ่งชั่วโมงกว่าที่ผู้วิจัยและทีมสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ได้เดินทางผ่านธรรมชาติที่แปลกตาจนเวลาเกือบเที่ยงต่างคนรู้สึกเหนื่อยพอสมควร จนมาถึงบริเวณป่าชุ่มน้ำ ดงป่าเสม็ดทุกคนก็หายเหนื่อยอย่างเห็นได้ชัดเพราะสิ่งที่ทุกคนเจอนอกจากต้นเสม็ดขาว และ เสม็ดแดง

โดยเฉพาะเมล็ดแดงเขียนต้นไม้เปลี่ยนชื่อเป็นต้นมังกรแดง เป็นที่ต้องการของตลาดต้นไม้ประดับ ในตอนนี้ นั่นคือ ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงที่ขึ้นอยู่มากมายในพื้นที่บริเวณตรงนี้ ตรงนี้แหละที่หลายคน บอกว่านี่คือจุดขายอีกจุดหนึ่งในพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองแห่งนี้เส้นทางเดินจากป่ายางนา ป่า ตะเคียนทองจนถึงป่าชุ่มน้ำตรงนี้ ใช้เวลาเดินประมาณชั่วโมงกว่าทำให้รู้สึกเหนื่อย แต่เมื่อมาพบ เจอเห็นธรรมชาติโดยเฉพาะ หม้อข้าวหม้อแกงลิง ความเหนื่อยก็หายไป เหมือนเดินขึ้นยอดเขาสูง แล้วมองลงมาเจอธรรมชาติอันงดงาม ทุกท่านได้แนะนำอีกว่า การเดินชมหม้อข้าวหม้อแกงลิง ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ระดับพื้นดิน หากการเดินชมหรืออยากถ่ายรูปอย่างใกล้ชิดแบบไม่ได้ระมัดระวัง บางทีผู้เข้าชมอาจเหยียบก่อให้เกิดการเสียหายได้ จะเป็นปัญหาทำให้ธรรมชาติเดิม ๆ เปลี่ยนรูปไป ควรทำแนวเขต ช่องทางเดินชมที่ปลอดภัย กันไว้ดีกว่าแก้ไขทีหลัง

อีกจุดหนึ่งที่ทำให้เกิดประทับใจของการเดินป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง คือตลอดเส้นทางเดิน มีต้นไม้สองข้างทางได้แก่กิ่งก้านขึ้นไปแล้ว โนม้เข้าหาประสานกันเป็นหลังคาธรรมชาติ ตลอด เส้นทางมีแต่ความร่มรื่นเย็นสบาย เพลิดเพลินด้วยดอกมะลิป่า ตัวเข้ข้างทางเดิน

ออกจากดงหม้อข้าวหม้อแกงลิง เดินเข้าป่าสนทรายแซมสลัดทุ่งโล่ง เป็นบรรยากาศ อีกแบบหนึ่งป่าสนที่อยู่เต็มพื้นที่ เป็นพุ่มน่านั่งสัมผัสกับธรรมชาติ ที่มองไปทางไหนก็เขียวจีด้วย แมกไม้ ต้นสนที่เป็นทรงพุ่มสวยงามธรรมชาติช่างตกแต่งให้มีมนต์ลึกลับต่อผู้มาเยือนแท้่ออกจากป่า สนเดินมาถึงสระน้ำขนาดใหญ่ มีน้ำใสสีฟ้าสวยงามเหมือนสัมผัสทะเลสาบ หากเป็นเวลาที่เหมาะสม ความเงียบสงบมีบางที่อาจจะได้เห็นปลาบึกขนาดใหญ่ ซึ่งผู้นำชุมชนในอดีตเลี้ยงไว้ จำนวนหกตัว สระน้ำเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ มองมุมไหนมีแต่ความสวยงามน่านั่งเล่นทุกบรรยากาศ นี่คือธรรมชาติทรัพยากรอันล้ำค่าที่มีอยู่ในชุมชน คำบลทำประคู้ อ่าวเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เปรียบเหมือนเพชรเม็ดงาม ที่รอให้คนในชุมชนทุกภาคส่วนเจียรนัยให้เป็นเพชรสวยงามมีค่าออกสู่ สายตาของบุคคลทั่วไป

จากการสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าปลูก ป่า พื้นราบ และป่าชุ่มน้ำ

ป่าปลูก ต้นไม้ประกอบด้วย ป่ายางนา และ ตะเคียน ซึ่งปลูกโดยผู้นำ และชาวบ้านใน ชุมชน ปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2528 มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 50 ไร่ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มากร่มรื่นเย็น สบายเมื่อเข้าไปสัมผัสทำให้รู้สึกขอบคุณผู้นำในอดีตที่ได้มอบสิ่งมีค่าเหล่านี้ให้ชนรุ่นหลัง นอกจาก ร่มเงาที่ป่ายางนาและตะเคียนมอบให้มนุษย์สัตว์ต่าง ๆ สิ่งมีชีวิตสัตว์ต่าง ๆ แล้วป่าแห่งนี้ยังให้ อาหารจำพวกเห็ดหลายชนิดอีกด้วยเมื่อถึงช่วงฤดูฝนที่อากาศพอเหมาะสำหรับธรรมชาติของเห็ดก็ งอกขึ้นมาเป็นผลผลิตจากป่าผืนนี้

ป่าพื้นราบ เป็นพื้นที่ป่าสนและพันธุ์ไม้ต่างๆ ชนิดสลับด้วยทุ่งโล่งไม่มากนักเป็นป่าที่ให้ความสวยงามอีกแบบ โดยเฉพาะป่าสนทรายซึ่งมีจำนวนมากกว่าป่าไม้อื่นๆ มองดูทิวแถวชวนให้หลงใหลเป็นธรรมชาติสร้างขึ้นด้วยตัวของเขาเองระยะห่างระหว่างต้นที่มอเหมาะไม่หนาทึบเหมือนฝีมือมนุษย์ปลูกก็ไม่ปานแต่เนื้อคือธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเองเว้นช่องว่างเหมือนเชื้อเชิญให้ผู้ที่ชอบธรรมชาติบรรยากาศแบบนี้ได้เข้ามาสัมผัสเยี่ยมชมด้วยความประทับใจ

ป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าเป็นที่ราบลุ่มบางที่คล้ายป่าพรุมีแอ่งน้ำขังที่เป็นร่องลึกน้อยมีน้ำขังตลอดปีส่วนที่เป็นโลกจะมีน้ำขังในช่วงฤดูฝนเต็มพื้นที่พืชที่ขึ้นตรงพื้นป่าบริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นเสม็ดขาว ต้นเสม็ดแดง ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงขึ้นเต็มไปหมดรวมถึงพืชอื่น ๆ ที่ชอบความชุ่มน้ำและเป็นที่อยู่อาศัยของปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาตุ๊กตา ซึ่งเป็นปลาหายากมันชอบอยู่ที่มีธรรมชาติแบบนี้ธรรมชาติของป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองส่วนหนึ่งและฝีมือมนุษย์ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์หลากหลายด้วยพันธุ์พืชที่มีอยู่ตามลักษณะสามรูปแบบของพื้นที่ป่า และ พันธุ์สัตว์ต่างๆ ชนิด โดยเฉพาะสัตว์ปีกจำพวกนก มีมาก สมบัติล้ำค่าของชุมชนแห่งนี้จึงสมควรร่วมมือร่วมใจกันช่วยรักษาและพัฒนาต่อไป

ภาพที่ 4.3 แผนที่แนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ตารางที่ 4.2 พันธุ์พืชป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Anacardiaceae	Anacardium occidentale	มะม่วงหิมพานต์
Apocynaceae	Alyxia reinwardtii Blume	ชะลูด
Aquifoliaceae	I	ศิลา
Arecaceae	Licuala paludosa Griff	กะพ้อ
Burmanniaceae	Burmannia coelestis D. Don	สร้อยจันทร์
Calophyllaceae	Mesua nervosa Planch & Triana	นากบุด
GUTTIFERAE	Calophyllum calaba L	ตังหน
	Garcinia celebica L	พะวา
Cyperaceae	Fimbristylis insignis Thwaites.	หญ้ากัจจกร
DILLENIACEAE	Tetracera loureiri (Finet & Gagnep.) Pierre ex W. G. Craib	ย่านปด
	Dipterocarpaceae	Vatica pauciflora
Droseraceae	Drosera burmannii varhi	จอกบ่วย
Eriocaulaceae	Eriocaulon cinereum	หญ้าหัวหงอก
EUPHORBIACEAE	Antidesma thwaitesianum	มะเฒ่า
FABACEAE	Surugada multiflora (A. Juss.) Baill	ขันทองพญาบาท
	Tadehagi triquetrum (L.) H. Ohashi	ข้าวเม่านก
	Acacia auriculiformis A. Cunn. ex Benth	กระถินณรงค์
GLEICHENIACEAE	Dicranopteris lineris (Burm. f.) Underw	โชน
: Guttiferae	Cratoxylum maingayi Dyer	แต้ว

ตารางที่ 4.2 (ต่อ) พันธุ์พืชป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
LAMIACEAE	<i>Gmelina philippensis</i> Charm	ซ็องเมว
	<i>Vitex pinnata</i> L	ตีนนก
LAURACEAE	<i>Litsea grandis</i> Hook.f	กระทิงใบใหญ่
	<i>Cassytha filiformis</i> Linn	สังวาลพระอินทร์
LENTIBULARIACEAE	<i>Utricularia aurea</i> Lour	สำหรับข้าวเหนียว
Loranthaceae	<i>Dendrophthoe pentandra</i> (L.) Miq.	กาฝากมะม่วง
LYCOPODIACEAE	<i>Lycopodium clavatum</i> Linn	สามร้อยยอด
LYGODIACEAE	<i>Lygodium flexuosum</i> (L.) Sw.	ข่านลิเกา
Malvaceae	<i>Microcos tomentosa</i> Smith	พลับพลา
Melastomataceae	<i>Melastoma malabathricum</i>	โครงแคลง (เมร)
	Scientific name. <i>Clidemia hirta</i> (L.) D. Don	โครงแคลงขนต่อม
MYRSINACEAE	<i>Ardisia crenata</i> Sims	ตาเป็ดตาไก่
	<i>Ardisia colorata</i>	มะจ้ำก้อง, ทุ้งกาสา
Myrtaceae	<i>Baeckea frutescens</i> L.	สนทราย
	<i>Rhodomyrtus tomentosa</i> (Aiton) Hassk	พรวด (โทะ)
	<i>Melaleuca cajuputi</i> Powell	เสม็ดขาว
	<i>Syzygium cinerea</i> Kurz	เสม็ดแดง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ) พันธุ์พืชป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Nepenthaceae	Nepenthes mirabilis (Lour.) Druce	เขนงนายพราน
	Nepenthes	หม้อข้าวหม้อแกงลิง
Oleaceae	Jasminum elongatum (Bergius) Willd	มะลิใส่ไก่
Phyllanthaceae	Glochidion rubrum Blume	กระดุมผี
Poaceae	Mollugo pentaphylla L	หญ้าไข่เหา
	Bambusa sp	ไผ่
Rubiaceae	Chloranthus erectus	กระดุกไก่
	Morinda citrifolia	ยอบ้าน
Rhamnaceae	Ziziphus oenopolia (L.) Mill	เล็บเหยี่ยว
PROTEACEAE	Heliciopsis terminalis Sleumer	พรมคด
RUTACEAE	CLAUSENA HAMANDIANA	หมุยป่า
Sapindaceae	Guioa bijuga	ส้มลิงแกนปีก
	Mischocarpus sundaicus Blume	เขากวาง
SMILACACEAE	Smilax blumei A.DC.	กรามช้าง
THEACEAE	Schima wallichii (DC.) Korth	บังตาล

ที่มา : วิชาโครงการทางชีววิทยา หลักสูตรวิทยาศาสตร์บัณฑิต ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ป่าปลูก ประกอบด้วย ยางนา ตะเคียน พันธุ์พืชที่ใช้เป็นอาหาร ได้แก่ ส้มเค้า ลูกโห้ (พรวด) พลับพลา ลำเท็ง มรุษป่า จี้เหล็ก ขอ จิก โฝ้ะ แสงชัน (เล็บเหยี่ยว) เหมร (โครงเครง) มะม่วง หิมะพาน (ยาร่วง, หัวครก)

ตารางที่ 4.3 พืชสมุนไพรและพิธีกรรม

ชื่อ	รักษาโรค
โชน	เบาหวาน
ช้องนางคลี่	แผลสัตว์ วัว ควาย หมู
กำแพงเจ็ดชั้น	ดองเหล้า
ใบนกงอน	พิธี งานแต่ง

ผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ได้แก่

1. เห็ด โกงดอกแดง
2. เห็ดละ โกงดอกขาว
3. เห็ดเหมีด
4. เห็ดโคน
5. เห็ดกระถิน
6. หน่อไม้ป่า
7. หม้อข้าวหม้อแกงลิง
8. ใบกะพ้อ
9. ไข่มดแดง
10. น้ำผึ้งรวง
11. ตัวต่อ
12. หนุ่่าสามร้อยยอด

พันธุ์สัตว์ที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง สัตว์ปีกที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

ตารางที่ 4.4 นกหากินบนดิน

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Phasianidae	Gallus gallus	ไก่ป่า, ไก่เถื่อน
Columbidae	Geopelia striata	นกเขาเล็กหรือนกเขาชวา
	Spilopelia chinensis	นกเขาใหญ่
Cuculidae	Centropus sinensis	นกกะปูด
Amaurornis	Amaurornis phoenicurus	นกแก้ว
Charadriidae	Vanellus indicus	นกกระเตแต้แว๊ด
Ardeidae	Bubulcus ibis	นกยาง
caprimulgidae	Caprimulgus macrurus.	นกตบยุงหางยาว
Turnicidae	Turnicidae	นกคุ้มอีด
Alcedinidae	Alcedo atthis	นกกระเต็น
MUSCICAPIDAE	Copsychus saularis	นกกาจเขนบ้าน
Family Passeridae	Dendronanthus indicus	นกเด้าลม
Sturnidae	Acridotheres tristis	นกเอี้ยง
	Acridortheres javanicus	นกเอี้ยงหงอน

ตารางที่ 4.5 นกหากินบนต้นไม้

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Pycnonotidae	Pycnonotus jocosus	นกปรอดหัวโขน
Columbidae	Treron curvirostra	นกเปล้า
Cuculidae	Eudynamys scolopacea	นกกาเหว่า
Pycnonotidae	Pycnonotus goiavier	นกปรอดหน้าवल
Dicaeidae	Dicaeum cruentatum	นกสีชมพูสวน
sylviidae	Orthotomus sutorius	นกกระจิบ

ตารางที่ 4.5 (ต่อ) นกหากินบนต้นไม้

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Chloropseidae	Chloropsis cochinchinensis	นกเขียวก้านทอง
	Arachnothera Magna	นกปลีกล้วย
Campephagidae	Pericrocotus divaricatus	นกพญาไฟ
Corvidae	Oriolus chinensis	นกขมิ้น
Rhipiduridae	Rhipidura javanica	นกอีแพรดแถบอกดำ

ตารางที่ 4.6 นกหากินในน้ำ

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Anatidae	Dendrocygna javanica	นกเป็ดแดง
Phalacrocoracidae	Microcarbo niger	นกกาน้ำเล็ก
Rallidae	Gallicrex cinerea	นกอีลุ้ม

ตารางที่ 4.7 สัตว์ป่าเลี้ยงลูกและสัตว์เลี้ยงที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Agamidae	Leiolepis belliana belliana	ไ้
VIVERRIDAE	Viverricula malaccensis	ชะมดเขียด
Sciurinae	Callosciurus erythraeus	กระรอก
Herpestidae	Herpestes javanicus	พังพอน
Tupaiaidae	Tupaia glis	กระแต
Spalacidae	Cannomys badius	อื่น
Tragulidae	Tragulus napu	กระจง
	Varanus bengalensis	ตะกวด
LORISIDAE	Macaca spp	ลิงหางยาว

ตารางที่ 4.7 (ต่อ) สัตว์ป่าเลื้อยคลานและสัตว์สี่ขาที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
LORISIDAE	Draco maculatus	กิ่งกำบิน
Felidae	Prionailurus viverrinus	เสือปลา

สัตว์น้ำที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง มีปลาที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ คือปลาดุกลำพัน เป็นปลาชอบอาศัยอยู่ในน้ำจืดสายสนิม ซึ่งเกิดจากรากไม้ ตะกอนของหิน บึงหรือลำห้วยธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ได้รับน้ำที่ไหลมาจากภูเขาทางทิศตะวันออกของป่า จึงเป็นน้ำธรรมชาติที่ปลาดุกลำพันชอบ เหมาะกับการดำรงชีพของมัน ได้แก่

ตารางที่ 4.8 สัตว์น้ำที่พบในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

วงศ์	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง
Clariidae	Clarias nieuhofii	ปลาดุกลำพัน
Clarias batrachus	Walking catfish	ปลาดุกด้าน
Anabantidae	Anabas testudineus	ปลาหมอ
Channidae	Channa striata	ปลาช่อน
Macropodinae	Betta splendens	ปลากัด
Ranidae	Hoplobatrachus rugulosus	กบ
Chelonioidea	Cheloniidae	เต่า

สรุป ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นป่าที่สมบูรณ์ มีทรัพยากรมากพอสมควร สมควรอย่างยิ่งที่ควรวิจัยป่าผืนนี้ให้เป็นกรณีศึกษาแนวทางในการต่อยอดที่จะพัฒนาให้ออกมาในรูปแบบที่เหมาะสมในการบริหารจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองซึ่งเป็นสมบัติล้ำค่าของคนในชุมชนให้เป็นระบบและพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

2. ชั้นสร้างแบบแนวทางการบริหารจัดการ (I: Influence)

กิจกรรมที่ 4 จัดเวทีประชุมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชน

1. ชื่อกิจกรรม

การจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อระดมความคิดเห็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน

2.2 เพื่อหาแนวทางใช้กฎหมายในการบริหารจัดการป่า ฯ อย่างมีระบบและร่วมด้วยช่วยกันทุกภาคส่วน เพื่อยึดถือปฏิบัติให้ตรงกันในทุกภาคส่วนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ และรวมไปถึงบุคคลภายนอกด้วย

3. วิธีดำเนินการ เริ่มจาก

3.1 ผู้วิจัยประชุมร่วมกับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น เพื่อคัดเลือกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

3.2 ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3.3 จัดเวทีประชุมตามหัวข้อที่กำหนดไว้

4. ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

ในการจัดทำเวทีประชาคมทั้งหมด 31 คน ดังนี้

4.1 ผู้นำท้องถิ่น นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่

4.2 ผอ.โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบลท่าประดู่

4.3 ผอ.โรงเรียนวัดท่าประดู่

4.4 ผอ.โรงเรียนวัดทุ่งข่า

4.5 ผอ.โรงเรียนบ้านพอบิดเหนือ

4.6 ตัวแทนศูนย์ฝึกทางยุทธวิธีที่กองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5

4.7 ตัวแทนกรมทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5

4.8 ผู้นำท้องถื่นชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้าน

4.9 ชาวบ้านที่อาศัยรอบๆ ป่าชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 2, และ 4

4.10 ครู กศน.ตำบลท่าประดู่

เปิดประชุมเวลา 14.00 น.โดยนายดำรงค์ สีทอง ผู้วิจัย

5. สถานที่

ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2561

6. ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม

นายดำรงศักดิ์ ทอง ผู้วิจัย กล่าวต้อนรับ ผู้เข้าร่วมจัดเวที ประชาคม พุดถึงวัตถุประสงค์ในการจัดทำเวทีในครั้งนี้ รวมไปถึงกระบวนการงานวิจัยที่ได้จัดทำเป็นข้อมูลให้ผู้ร่วมประชาคมทราบ และเสริมด้วยท่าน นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ ท่านได้พูดชี้แจงเพิ่มเติมถึงคุณค่าของป่าฯ ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากมายที่เป็นสมบัติที่ทุกคนต้องร่วมด้วยช่วยกันอนุรักษ์ ดูแลวางแผนบริหารจัดการให้ถูกวิธีและยั่งยืน หรือต่อยอดให้เกิดมูลค่าจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ในอนาคต หากทุกภาคส่วนจัดการได้อย่างลงตัว เพราะเอกสารงานวิจัยที่ทำมาแล้วสามารถนำไปเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อยอดได้มากมาย พร้อมแจกเอกสารเกี่ยวกับกฎระเบียบป่าชุมชนซึ่งร่วมกันร่างโดยผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และ คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองทั้ง 41 คนซึ่งได้ประชุมมาแล้วก่อนนำหน้าที่ห้องประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชาคมได้พิจารณา เพิ่มเติม เสริม หรือตัดออก เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ครอบคลุมเหมาะสมใช้กับป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

สรุปการจัดเวที ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากมาย และเห็นพ้องต้องกันว่า การทำกฎป่าชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการที่จะอนุรักษ์อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากขึ้นอย่างน้อย กฎระเบียบที่สร้างขึ้นโดยคนในชุมชนและทุกภาคส่วนได้รู้และตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะเกิดหากเราทุกคนไม่ช่วยกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำ และร่วมได้รับผลประโยชน์

ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากงานวิจัยที่ทำตามกระบวนการขั้นตอน ที่ผู้วิจัย ร่วม กันทุกภาคส่วนร่วมกันทำกันมาตลอด จนได้ข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วว่า ทรัพยากรธรรมชาติ คือป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองแห่งนี้ซึ่งมี พื้นที่เกือบนับพันไร่ มีทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ป่า เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ทั้ง สัตว์น้ำ สัตว์บก นก และ แมลงต่าง ๆ ที่อาศัย จนเกิดเป็นระบบนิเวศน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน จนเป็นแหล่ง อาหาร ให้ความชุ่มชื้น ร่มเงา ธรรมชาติที่งามตาผู้คนในชุมชนสามารถรับผลประโยชน์จากป่าแห่งนี้จนไม่อาจพรรณนาได้ หากคนในชุมชนร่วมมือกันอย่างจริงที่จะบริหารป่าชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป เพราะปัจจุบันทุกคนก็ทราบจากข้อมูลการวิจัยแล้วว่าป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองกำลังมีปัญหา ที่รอการแก้ไขต่อไป

จากการทำเวทีครั้งนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสที่ทุกฝ่าย ได้เสนอแนวคิดเพิ่มเติมในสิ่งที่ดีมีประโยชน์กับป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ให้กับทีมวิจัย นำไปเสนอต่อผู้รับผิดชอบกับป่าโดยตรงไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น หรือคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองทราบ และยินดีทำตามข้อเสนอในที่ประชาคมต่อไป จากการนำเสนอข้อมูลตั้งแต่เริ่มงานวิจัย มาจนถึงปัจจุบัน ผู้เข้าร่วมประชาคมเริ่มมองเห็นแนวทางที่จะนำเสนอต่อเวทีประชาคมอย่าง เช่น เห็นควรให้จัดทำป้ายกฎข้อบังคับที่ได้แจกเอกสารให้ดูในวันนี้ ปักป้ายโดยรอบอาณาเขตของป่าชุมชน และให้ผู้นำ

ชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจัดแบ่งเวรยามซึ่งแต่ละหมู่บ้านก็มีผู้ช่วยอยู่หลายคนได้มาเข้าเวรสลับสับเปลี่ยน อีกทางหนึ่งเมื่อมีผู้ไม่หวังดีเข้าไปทำผิดกฎของป่าชุมชนทุ่งห้วยเมืองจะได้ทำโทษอย่างเด็ดขาด จะได้ไม่มีรายอื่นทำอีกต่อไป

3. ขั้นสร้างแนวทางการปฏิบัติ (C: Control)

กิจกรรมที่ 5 การรวบรวมข้อมูลป่าชุมชนทุ่งห้วยเมือง

1. ชื่อกิจกรรม

การรวบรวมข้อมูลป่าชุมชนทุ่งห้วยเมืองมอบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุประสงค์

เพื่อให้ทุกคนได้ลงพื้นที่จริงสัมผัสกับธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งห้วยเมืองอย่างใกล้ชิดและเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในอดีต

3. วิธีดำเนินการ เริ่มจาก

3.1 ผู้วิจัยประชุมร่วมกันเพื่อคัดเลือกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่

3.2 ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

3.3 จัดกิจกรรมตามที่กำหนดไว้

4. ผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 76 คน ดังนี้

4.1 นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยหาดใหญ่

4.2 นักเรียนจากโรงเรียนในพื้นที่ทั้ง 3 โรงเรียน

4.3 นักเรียนจาก กศน. ตำบลท่าประดู่

4.4 ผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น

4.5 ประชาชนที่อาศัยรอบๆ พื้นที่ป่าชุมชนทุ่งห้วยเมือง

5. สถานที่

ในพื้นที่บริเวณชุมชนทุ่งห้วยเมือง เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561

6. ผลการจัดกิจกรรม

จากข้อมูลงานวิจัยที่จัดทำศึกษามาแรมปี จนได้ข้อมูลต่าง ๆ ครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นแนวเขต ประวัติความเป็น สภาพปัญหา ตลอดจนทรัพยากรที่มีในพื้นที่ป่า พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ พืชสมุนไพร ผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชนทุ่งห้วยเมือง ข้อมูลเหล่านี้ อยากให้ทุกคนได้เห็นและสัมผัส จึงจัดกิจกรรมนี้ แล้วเชิญทุกภาคส่วน หน่วยงาน นิสิต นักศึกษา ประชาชนทั่วไปร่วมกิจกรรมเส้นทางเดินป่า ศึกษาธรรมชาติ ได้สำรวจ และ ทำเส้นทางโดยผู้วิจัยร่วมกับ คณะกรรมการอนุรักษ์

ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองรวมไปถึงผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถื่น ร่วมมือกันจนประสบผลสำเร็จ ได้ในระดับหนึ่ง

อนึ่งงานวิจัยป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ผู้วิจัยเน้นในเรื่องการอนุรักษ์เป็นหลัก อยากรู้ให้ทุกคนวางแผนป่าหันมาให้มีความสำคัญอย่างจริงจัง การจัดเวทีประชาคมแต่ละครั้ง จึงเชิญทุกภาคส่วนที่มีอยู่ในชุมชนมาร่วมพลังแสดงความคิดเห็นในการที่จะหาแนวทางอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองป่าผืนนี้ได้อย่างจริงจังเพราะ ปัญหาที่เกิดในชุมชน ต้องคนในชุมชนเองลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ปัญหาถึงจะสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

การนำนักศึกษา เด็กนักเรียนเข้าศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเสมือนปลูกฝังปลูกจิตสำนึกความสำคัญ ของป่าไม้ น้ำ ธรรมชาติที่ให้อะไรแก่ มนุษย์ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ บนโลกใบนี้มากมาย โตขึ้นเป็นผู้ใหญ่เป็นกำลังของชาติ จะเป็นคนดี รักป่า ไม่ทำลายป่าไม้ กลับบ้านนำเรื่องดี ๆ เกี่ยวกับป่าไปเล่าให้ผู้ปกครองฟัง บางทีผู้ปกครอง หรือชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบๆพื้นที่ป่า บางคนยังไม่เคยเดินสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองแบบนี้มาก่อน (บอกเล่าจากชาวบ้านที่ลงพื้นที่วันนั้น) เลยไม่รู้ว่ามีพื้นที่ตรงไหน มีอะไรบ้างเมื่อมาเดินป่าแบบนี้บอกว่าคุณดีเพิ่งได้รู้ว่าป่าชุมชนแห่งนี้ ของบ้านเราก็มีของดีเหมือนกัน

ส่วนนักศึกษาที่เรียนในระดับสูงขึ้นไป ในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีอยู่ในป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองแห่งนี้ น่าจะเก็บเกี่ยวเอาข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ในวิชาเรียนมากที่สุด หรือนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้เกี่ยวกับความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของตนเอง และ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ การเรียนรู้ด้วยของจริงนั่นคือการลงพื้นที่ ศึกษาให้รู้ ใจให้ดู ให้เห็น พร้อมนำไปปฏิบัติจนบังเกิดผลกับตนเอง แล้วนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ชุมชน หรือ การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่น่าทำการเรียนรู้ไว้พรหมแดน การเรียนรู้ตลอดชีวิต สังคมไทยยังขาดสิ่งนี้เป็นอย่างมาก จึงยากที่จะเกิดการพัฒนารักษาทรัพยากรมากมายที่มีอยู่ในชุมชน ป่าแม่น้ำ คน สังคม ประเพณีวัฒนธรรม ที่รอนักวิจัยชุมชน เอาข้อมูลมาใช้เป็นประโยชน์ อย่างสูงสุด

ต้องขอขอบคุณ ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ นั่นคือผู้นำชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น ตลอดจนผู้นำองค์กร หน่วยงานราชการ ตลอดจนปราชญ์ชาวบ้าน และพี่น้องประชาชนทั่วไปที่ร่วมด้วยช่วยกันมาตลอด

ส่วนที่ 4 วิเคราะห์ผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมทั้งหมดในภาพรวมโดยมีประเด็นในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ข้อมูลที่ได้จากแต่ละกิจกรรมมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องหรือเชื่อมโยงกัน อย่างไรบ้าง

การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประคู้ อำเภอนาหว้า จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 5 กิจกรรมหลัก คือ 1) การจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์งานวิจัย 2) การสืบค้น โฉนดที่ดินของป่าชุมชน 3) การสำรวจทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง 4) การจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง และ 5) การจัดเก็บข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมอบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการทำงานมีความเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการจัดประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำกรวิจัย ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเวทีได้นำไปสู่การสืบค้นเอกสารหลักฐานที่สำคัญของป่าชุมชน โดยมีโฉนดที่ดินถูกต้อง หลังจากทีทราบแนวเขตอย่างชัดเจนแล้ว ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนแห่งนี้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของป่าที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งพักผ่อน และเป็นแหล่งอาหารของผู้คนในชุมชนในอนาคตได้ นำไปสู่การออกกฎระเบียบการรักษาป่าร่วมกัน และการคืนข้อมูลป่าชุมชนแก่หน่วยงานที่ข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อรับทราบและนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2. ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมแต่ละครั้งตอบวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ อย่างไร

ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรม 3 กิจกรรม ได้ตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์การจัดทำการวิจัย ได้ตอบวัตถุประสงค์การสร้างการมีส่วนร่วมให้กับคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมที่ 2 การสืบค้นโฉนดที่ดินของป่าชุมชน ได้ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การสำรวจแนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประคู้ อำเภอนาหว้า จังหวัดสงขลา ซึ่งก่อนที่จะทำการสำรวจแนวเขตป่าชุมชนการมีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจนที่ชัดเจนช่วยสร้างความเข้าใจให้กับผู้ที่ป็นเจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติดกับแนวเขตป่าชุมชน และเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยและเจ้าของที่ดิน

กิจกรรมที่ 3 การสำรวจศักยภาพป่าชุมชน ได้ตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 การสำรวจแนวเขตป่าชุมชนและข้อที่ 2 การศึกษาทรัพยากรในป่าชุมชน ซึ่งกิจกรรมการสำรวจได้ทำซ้ำหลายครั้งทั้งการสำรวจอย่างเป็นทางการโดยการเชิญองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมสำรวจและผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจร่วมกัน ซึ่งจากการสำรวจทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลของป่าชุมชนตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ เช่น การได้รับทราบทรัพยากรในป่าชุมชนที่แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าปลูก ป่าพื้นราบ และป่าชุ่มน้ำ โดยมีพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และพันธุ์ไม้ที่เป็นเอกลักษณ์

เฉพาะถิ่น ซึ่งควรค่าต่อการอนุรักษ์โดยการสร้างกฎเกณฑ์ และกติกา ร่วมกันระหว่างคนในชุมชน กับคนนอกที่มาหาประโยชน์จากป่า ซึ่งจะเป็นการตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่3 ต่อไป

กิจกรรมที่ 4 การจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยออกเป็นกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน ร่วมกับแกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ได้รับทราบเกี่ยวกับป่าชุมชน ขอความร่วมมือในการใช้ป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์กับชุมชนอย่างแท้จริง ตลอดจนการแจ้งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรับทราบและเป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติเกี่ยวกับ กฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน

กิจกรรมที่ 5 การรวบรวมข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมอบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน โดยเฉพาะนักเรียน นักศึกษาที่ส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ในชุมชน นักศึกษาที่ศึกษาวิชาทรัพยากรท่องเที่ยว แกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น และผู้นำท้องที่ ได้เรียนรู้ทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชน ศักยภาพป่าชุมชน ความสวยงามของป่าชุมชน และกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ป่าชุมชนร่วมกัน ร่วมกันสำรวจเรียนรู้ร่วมกัน

3. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เพื่อนำไปวางแผนกิจกรรมในช่วงต่อไป

ข้อมูลที่ได้จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสืบค้นเอกสาร โฉนด หลักฐาน และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจศักยภาพป่าชุมชนจะนำไปวิเคราะห์ให้เห็นถึงศักยภาพป่าชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ในป่าชุมชนที่จะสร้างประโยชน์ให้กับผู้คนในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากสืบค้น การสำรวจ การกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้คนทั้งภายในและนอกชุมชน ได้นำเสนอต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้เรียนรู้และรับทราบร่วมกัน

ส่วนที่ 5 บทเรียนที่ได้จากการทำวิจัย โดยแยกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. หลังจากการดำเนินงานวิจัยผู้วิจัย และชาวบ้าน เกิดการเรียนรู้อะไรบ้าง เช่น เครื่องมือ / เทคนิค / วิธีการต่าง ๆ

สิ่งที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้ประกอบด้วย วิธีการทำงานเป็นทีม การประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเชิญเข้าร่วมการประชุม แต่สิ่งที่ทีมวิจัยไม่เคยรู้มาก่อนและเพิ่งได้มาเรียนรู้ในครั้งนี้คือ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลงานวิจัยในแต่ละประเภทซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ และการวิจัยที่แตกต่างกันออกไป ส่วนคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงคือผู้คนในตำบลท่าประดู่ เมื่อก่อนเคยเพิกเฉยกับป่าชุมชนแห่งนี้ ยังไม่เห็นคุณค่าของป่าแห่งนี้ได้หันมาให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น

2. กระบวนการวิจัยนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างในชุมชน ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนคือ ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพกรีดยาง แต่หลังจากที่ยางพาราราคาตกทำให้สูญเสียรายได้จากที่เคยมี หันมาให้ความสำคัญต่อป่าชุมชนแห่งนี้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการใช้ประโยชน์จากป่าที่สามารถเป็นแหล่งอาหาร และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้ในอนาคตได้

3. มีปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัยหรือไม่ อย่างไร และปัญหานั้นสามารถแก้ไขได้หรือไม่ อย่างไร ปัญหา อุปสรรค ที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ

3.1 ปัญหาของผู้วิจัย เนื่องจากเป็นนักวิจัยรุ่นใหม่ จึงยังขาดองค์ความรู้ในด้านของเก็บประเด็นจากการประชุมหรือการพูดคุย การใช้เครื่องมือในการวิจัย การเขียนรายงานวิจัย การลำดับความสำคัญก่อนหลังของเนื้อหา อย่างไรก็ตาม การฝึกปฏิบัติและการสอบถามข้อมูลโดยตรงกับผู้ประสานงานแผนงานได้ช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวได้บางส่วน

3.2 ปัญหาของแกนนำภายในชุมชนบางส่วนที่ยังไม่เข้าใจว่าการวิจัยจะช่วยแก้ปัญหาอะไรให้กับชุมชนได้ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากผลของการวิจัย โดยเฉพาะการกำหนดแนวเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน และการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนร่วมกันระหว่างคนในชุมชนกับนอกชุมชนในอนาคตต่อไป

4. ด้านการมีส่วนร่วมของ ชาวบ้านต่อกระบวนการวิจัย ที่ผ่านมาชาวบ้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งโดยตรงและโดยอ้อมได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาพบว่า

ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง พื้นที่ทั้งหมด 1,565 ไร่ ปัจจุบันได้มอบพื้นที่ 500 ไร่ให้กับกองพันทหารราบที่ 3 กรมทหารราบที่ 5 เพื่อก่อสร้างค่ายมหาจักรีสิรินธร จึงยังคงเหลือพื้นที่ 1,065 ไร่ เป็นพื้นที่ ที่คนในชุมชนตำบลท่าประดู่ทั้ง 9 หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธ และมุสลิม ตำบลท่าประดู่มีมุสลิม 100% อยู่ 3 หมู่บ้านคือ ม.5, 6, 7 ต่างอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติ และในปี พ.ศ.2535 มีกลุ่มนายออม หนูพุ่มพร้อมด้วยสมาชิกเห็นว่าหากปล่อยให้พื้นที่ว่างเปล่าประโยชน์ จึงเสนอไปยังอำเภอเพื่อทำโครงการปลูกป่าโดยร่วมประหน่วยราชการ ประชาชน ครูนักเรียน ได้ร่วมกันปลูกต้นยางนา และ ตะเคียน ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ และได้เติบโตจนถึงปัจจุบัน เป็นร่มเงาแหล่งอาหาร โดยเฉพาะ เห็ดละ โกงกหรือเห็ดไข่ที่เกิดจากต้นยางนามีมูลค่า กก.ละ 200-300 บาท

การสำรวจเริ่มต้นจากป่าปลูกคือต้นยางนา และ ตะเคียน พื้นที่ป่าปลูกทดแทนจากสมาชิกกลุ่มเลี้ยงวัวที่เลิกไปและปลูกป่าเมื่อปี 2528 ปัจจุบันต้นไม้ทั้งยางนา ตะเคียนทอง เจริญเติบโต สร้างร่มเงาร่มรื่นเขียวขจี มีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่ของสัตว์ โดยเฉพาะนกชนิดต่าง ๆ มากมาย ผลผลิตที่ได้จากป่าเมื่อเกิดความชุ่มชื้นอีกอย่าง คือ เห็ด ตะไคร้ ดอกแดง และ ขาว เห็ดดิน เป็นที่หมายตาของกลุ่มคนภายนอกที่รู้เข้าใจธรรมชาติของเห็ดว่าขึ้นตอนไหนเวลาใด

การเดินป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เป็นการเดินสำรวจทรัพยากร ที่มีอยู่ในป่าชุมชน ผู้วิจัยร่วมตัวแทนของชุมชนที่อาศัยรอบ ๆ พื้นที่ป่า ตัวแทนสถานศึกษา อาจารย์จากโรงเรียนบ้านพอบิด โรงเรียนวัดท่าประดู่ ฝ่ายช่างฯ ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าประดู่ ตลอดจนเส้นทางเจอปันธุ์ไม้ต่าง ๆ มากมาย ลูกโห้ ลูกแมร ลูกพลับพลา ลูกยับยั่ว (แสงชัน) ดงต้นลำเพ็ง ซึ่งยอดใบอ่อนใช้เป็นผักจิ้มน้ำพริก หรือแกงเลียงแบบบักขี้ไต้หลายๆ ผักรวมกันก็อร่อย หมุยป่าขึ้นอยู่มากมาย กินกับข้าว ยำ แกงไตปลา ยอดจิก ยอดมะม่วงหิมพาน (ยอดยาร่วง) ล้วนเป็นผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ ปลอดภัย สารพิษ สรุปลักษณ์พืชที่ใช้เป็นอาหาร ได้แก่ ส้มเค้า ลูกโห้(พรวด) พลับพลา ลำเท็ง มรุษป่า ขี้เหล็ก ยอดจิก โห้ แสงชัน(เล็บเหยี่ยว) เหมร(โครงเครง) มะม่วงหิมพาน (ยาร่วง, หัวครก)

จากการสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าปลูก ป่าพื้นราบ และป่าชุ่มน้ำ

ป่าปลูก ต้นไม้ประกอบด้วย ป่ายางนา และ ตะเคียน ซึ่งปลูกโดยผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชน ปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2528 มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 50 ไร่ เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มากร่มรื่นเย็นสบายเมื่อเข้าไปสัมผัสทำให้รู้สึกขอบคุณผู้นำในอดีตที่ได้มอบสิ่งมีค่าเหล่านี้ให้ชนรุ่นหลัง นอกจากร่มเงาที่ป่ายางนาและตะเคียนมอบให้มนุษย์สัตว์สิ่งต่าง ๆ สิ่งมีชีวิตสัตว์ต่าง ๆ แล้วป่าแห่งนี้ยังให้อาหารจำพวกเห็ดหลายชนิดอีกด้วยเมื่อถึงช่วงฤดูฝนที่อากาศพอเหมาะสำหรับธรรมชาติของเห็ดก็งอกขึ้นมาเป็นผลผลิตจากป่าผืนนี้

ป่าพื้นราบ เป็นพื้นที่ป่าสนและพันธุ์ไม้นานาๆ ชนิดสลัดด้วยทุ่งโล่งไม่มากนักเป็นป่าที่ให้ความสวยงามอีกแบบ โดยเฉพาะป่าสนทรายซึ่งมีจำนวนมากกว่าป่าไม้อื่น ๆ มองดูทิวแถวชวนให้หลงใหลเป็นธรรมชาติสร้างขึ้นด้วยตัวของเขาเองระยะห่างระหว่างต้นที่เหมาะสมไม่หนาทึบเหมือนฝีมือมนุษย์ปลูกก็ไม่ปานแต่ก็เป็นธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเองเว้นช่องว่างเหมือนเชื้อเชิญให้ผู้คนที่ชอบธรรมชาติบรรยากาศแบบนี้ได้เข้ามาสัมผัสเยี่ยมชมด้วยความประทับใจ

ป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าเป็นที่ราบลุ่มบางที่คล้ายป่าพรุมีแอ่งน้ำขังที่เป็นร่องลึกหน้อยมีน้ำขังตลอดปีส่วนที่เป็น โภกจะมีน้ำขังในช่วงฤดูฝนเต็มพื้นที่พืชที่ขึ้นตรงผืนป่าบริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นเสม็ดขาว ต้นเสม็ดแดง ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงขึ้นเต็มไปหมดรวมถึงพืชอื่น ๆ ที่ชอบความชุ่มน้ำ

และเป็นที่อยู่อาศัยของปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาตุ๊กตาฟันซึ่งเป็นปลาหายากมันชอบอยู่ที่มีธรรมชาติแบบนี้ธรรมชาติของป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองส่วนหนึ่งและมีมือมนุษย์ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์หลากหลายด้วยพันธุ์พืชที่มีอยู่ตามลักษณะสามรูปแบบของพื้นที่ป่า และ พันธุ์สัตว์นา ๆ ชนิดโดยเฉพาะสัตว์ปีกจำพวกนก มีมาก สมบัติล้ำค่าของชุมชนแห่งนี้ จึงสมควรร่วมมือร่วมใจกันช่วยรักษาและพัฒนาต่อไป

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา และสามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และเพื่อให้ชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลาได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพโดยดำเนินการวิจัยในเขตพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 1,065 ไร่ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เก็บรวบรวมข้อมูลจากมาจากผู้นำชุมชน 9 ราย ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน 60 ราย รวมเป็น 69 ราย ซึ่งเป็นการกำหนดตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลการนำเสนอข้อมูลโดยการนำเสนอที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อวิพากษ์ เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับรูปแบบความร่วมมือเชิงเครือข่ายมาเรียบเรียงเป็นข้อมูลบรรยายเชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองพบว่า มีประชากรอาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง 69 ราย พื้นที่โดยรอบของป่าชุมชนเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีจำนวนสมาชิก ครัวเรือน เฉลี่ยครัวเรือนละ 4 คน โดยมีระยะเวลาที่มาอาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง นานสุดคือ ปีและมีครัวเรือนมาอาศัยใหม่ ครัวเรือนและย้ายมาเมื่อปี และ มีการศึกษาตั้งแต่ระดับ ประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึงระดับปริญญาตรี โดยในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จะเป็นผู้สูงอายุทั้งหมด รวม 16 ราย ส่วนประชากรที่อายุ 40 ถึง 60 ปีส่วนใหญ่จะมีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 คือ 34 ราย มี 10 รายจบการศึกษาระดับอนุปริญญา และ 9 รายที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ชาวบ้านมีการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยางพารา มีการปลูกผักปลอดสารพิษ การเก็บอาหารจากป่า และชาวบ้านยังคงรักษา

วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน รวมถึงการรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาของชาวบ้าน วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ มีปราชญ์ชาวบ้านเป็นที่ยอมรับนับถือ ในด้านการจักสาน มีแพทย์แผนไทย มีหมอทำขวัญให้คู่บ่าวสาว ในพิธี มีหมอไหว้พระภูมิเจ้าที่ และมีหมอไหว้เทวดา มีกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองฟาร์ม เนื่องมาจากได้มีการทำเวทีประชาคมร่วมกันเพื่อหาแนวทางในการรักษาผืนป่าไว้ให้ลูกหลาน

จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

ทรัพยากรบริบทชุมชนด้านกายภาพ และด้านชีวภาพ ประกอบไปด้วยป่าปลูก ประกอบด้วยป่ายางนา และ ตะเคียน มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 100 ไร่ เมื่อถึงช่วงฤดูฝนที่อากาศพอเหมาะสำหรับธรรมชาติของเห็ดก็งอกขึ้นมาเป็นผลผลิตจากป่าผืนนี้ ป่าพื้นราบ เป็นพื้นที่ป่าสน และพันธุ์ไม้อื่นๆ ชนิดสลับด้วยทุ่งโล่งโดยเฉพาะป่าสนทรายซึ่งมีจำนวนมากกว่าป่าไม้อื่นๆ

และป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าเป็นที่ราบลุ่มบางที่คล้ายป่าพรุมีแอ่งน้ำขังที่เป็นร่องลึกหน่อมีน้ำขังตลอดปีส่วนที่เป็นโลกจะมีน้ำขังในช่วงฤดูฝนเต็มพื้นที่พืชที่ขึ้นตรงผืนป่าบริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นเสม็ดขาว ต้นเสม็ดแดง ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงขึ้นเต็ม ไปหมดรวมถึงพืชอื่นๆ ที่ชอบความชุ่มน้ำ และเป็นที่อยู่อาศัยของปลาชนิดต่างๆ เช่น ปลาคูกลำพันซึ่งเป็นปลาหายาก ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองจึงเป็นพื้นที่ ที่คนในชุมชนตำบลท่าประดู่ทั้ง 9 หมู่บ้านร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งชาวไทยพุทธ และมุสลิม

ทรัพยากรด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ ในอดีตชาวบ้านจะใช้พื้นที่สำหรับการเลี้ยงวัว และเลี้ยงแพะ โดยใช้น้ำจากสระที่มีหน่วยงานภาครัฐฯ เข้ามายุดสระน้ำเพื่อเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูแล้ง กลุ่มเลี้ยงวัว ทั้ง 2 กลุ่มมีสระน้ำขนาดประมาณ 5 ไร่ ลึก 3.5 เมตร ส่วนกลุ่มเลี้ยงแพะมีสระน้ำเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ ลึก 3.5 เมตร ต่อมาเมื่อเลิกจากอาชีพเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ป่าชุมชนจึงกลายเป็นแหล่งหาอาหารของคนในชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 ศึกษาข้อมูลข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

การจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศ ในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.ขั้นการสร้างความรู้(A: Appreciation)

ดังนั้นข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้ จัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ความเป็นมาของการวิจัย เพื่อชี้แจงการจัดทำโครงการวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง มีวิธีดำเนินการ คือ เชิญผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ในงานวิจัยดังกล่าว และหลังจากเสร็จสิ้นการประชุมผู้วิจัยได้ร่วมกันสรุปผลการจัดประชุม ให้มีการสืบค้น โฉนดที่ดินป่าทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้ทราบจำนวนพื้นที่ของป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการกำหนดเขตแนวป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง โดยขอคัดสำเนาเอกสารจากสำนักงานที่ดินอำเภอนาทวี พบว่า มีเนื้อที่ประมาณ 1,065 ไร่ 2 งาน 21 ตารางวา ตามระบุในเอกสาร หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เลขที่ 29684 อยู่ในความดูแลรักษาของกระทรวงมหาดไทย และ การสำรวจศักยภาพป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง มีวัตถุประสงค์ สำรวจพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์ของป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง มีวิธีดำเนินการคือ จัดประชุมกลุ่มย่อยผู้วิจัย ผู้นำท้องที่ ท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดรูปแบบในการสำรวจ ลงพื้นที่โดยการเดินสำรวจป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองและจดบันทึกพันธุ์พืช พันธุ์ไม้ และพันธุ์สัตว์ที่พบเห็นผลที่ได้จากการทำกิจกรรม คือ พบป่าปลูก คือต้นยางนา ซึ่งปลูกโดยผู้นำ และ ชาวบ้านในชุมชนปลูกเมื่อปี พ.ศ. 2528 มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 50 ไร่ ป่าพื้นราบ เป็นพื้นที่ป่าสนและพันธุ์ไม้นานาชนิด ป่าชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าเป็นที่ราบลุ่มบางที่คล้ายป่าพรุมีแอ่งน้ำขังที่เป็นร่องลึกห่อหุ้มมีน้ำขังตลอดปี ส่วนที่เป็นโลกจะมีน้ำขังในช่วงฤดูฝนเต็มพื้นที่พืชที่ขึ้นตรงผืนป่าบริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นเสม็ดขาว ต้นเสม็ดแดง ดงหม้อข้าวหม้อแกงลิงขึ้นเต็มไปหมดรวมถึงพืชอื่นๆที่ชอบความชุ่มน้ำ และเป็นที่อยู่อาศัยของปลาชนิดต่างๆเช่น ปลาดุกลำพัน ทั้งยังพบกับนกนานาชนิด ทั้งที่หากินบนบก หากินในน้ำ และหากินบนต้นไม้ และยังมีสัตว์เลื้อยคลานอีกหลายชนิด

2. ขั้นสร้างแบบแนวทางการบริหารจัดการ(I: Influence)

โดยการจัดกิจกรรม การจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง เพื่อระดมความคิดเห็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชนและหาแนวทางใช้กฎชุมชนในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีระบบและร่วมด้วยช่วยกันทุกภาคส่วน เพื่อยึดถือปฏิบัติให้ตรงกันในทุกภาคส่วนที่อยู่ในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ และ รวมไปถึงบุคคลภายนอกด้วย ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม คือ ทุกฝ่ายได้รับทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และเห็นพ้องต้องกันว่าการทำกฎป่าชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการที่จะอนุรักษ์อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากขึ้น ควรสร้างกฎข้อบังคับและเขียนประกาศโดยรอบอาณาเขตของป่าชุมชน และ ให้ผู้นำชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจัดแบ่งเวรยามเข้าเวรสลับสับเปลี่ยนอีกทางหนึ่งเพื่อมีผู้ไม่หวังดีเข้าไปทำผิดกฎของป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองจะได้ทำโทษอย่างเด็ดขาด จะได้ไม่มีรายอื่นทำอีกต่อไป

3. ขั้นสร้างแนวทางการปฏิบัติ (C: Control)

กิจกรรมการรวบรวมข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมอบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทุกคนได้ลงพื้นที่จริงสัมผัสกับธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างใกล้ชิดและเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในอดีต ผลของการจัดกิจกรรม ต้องการให้ทุกคนหวงแหนป่าหันมาให้ความสำคัญอย่างจริงจัง ดังนั้นการจัดเวทีประชาคมในทุกครั้ง ได้เชิญทุกภาคส่วนที่มีอยู่ในชุมชนมาร่วมพลังแสดงความคิดเห็นที่จะหาแนวทางอนุรักษ์ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองป่าผืนนี้อย่างจริงจัง เพราะปัญหาที่เกิดในชุมชน ต้องคนในชุมชนเองลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ปัญหาถึงจะสำเร็จได้อย่างยั่งยืน ให้มีการนำนักศึกษา เด็กนักเรียนเข้าศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเสมือนปลูกฝัง ปลูกจิตสำนึกความสำคัญ ของป่าไม้ และเก็บเกี่ยวเอาข้อมูลเหล่านี้ไปใช้ให้เหมาะสมความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของตนเอง และ นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 3 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาพบว่า

ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองอย่างมีประสิทธิภาพประชาชนพบว่าป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่ของสัตว์นานาชนิด เป็นแหล่งซับน้ำ และเป็นสมบัติล้ำค่าของชุมชนแห่งนี้จึงสมควรร่วมมือร่วมใจกันช่วยรักษา เป็นแหล่งอาหารที่ต้องใช้ประโยชน์กับป่าอย่างรู้คุณค่า มีการแบ่งพื้นที่เพื่อการปลูกผักปลอดสารพิษสำหรับประชาชนที่สนใจ ให้มีการปลูกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม สร้างจิตสำนึกรัก และหวงแหนป่าต้นน้ำ รณรงค์ให้มีการรักสัตว์ป่า งดการบริโภคสัตว์ป่า ช่วยเป็นหูเป็นตา แจ้งข่าวสารการบุกรุกทำลายป่า และการเกิดไฟป่า และเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามโครงการชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตกรรมของอำเภอนาทวีอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา ซึ่งทำให้ผู้วิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรัพยากรในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา

จากผลการศึกษาพบว่า การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอ นาทวี จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อเก็บข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 5 กิจกรรมหลัก คือ 1) การจัดประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์งานวิจัย 2) การสืบค้นโฉนดที่ดินของป่าชุมชน 3) การสำรวจทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง 4) การจัดเวทีประชุมประชาคมเพื่อออกกฎระเบียบป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง และ 5) การจัดเก็บข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมอบแก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการทำงานมีความเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มจากการจัดประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำวิจัย ซึ่งข้อมูลที่ได้จากเวทีได้นำไปสู่การสืบค้นเอกสาร หลักฐานที่สำคัญของป่าชุมชน โดยมีโฉนดที่ดินถูกต้อง หลังจากที่ทำทราบแนวเขตอย่างชัดเจนแล้ว ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ในป่าชุมชนแห่งนี้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของป่าที่ควรค่าต่อการอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งพักผ่อน และเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งไม้ใช้สอย ของผู้คนในชุมชนในอนาคตได้ นำไปสู่การ

ออกกฎระเบียบการรักษาป่าร่วมกัน และการคืนข้อมูลป่าชุมชนแก่หน่วยงานที่ข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อรับทราบและนำไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรยา สีสื่อ (2542, หน้า 39) พบว่าชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าภูนงกยุง เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพร แหล่งไม้สำหรับปลูก อาคารสิ่งก่อสร้าง ด้านแนวทางและมาตรการในการอนุรักษ์ป่าภูนงกยุง ของชาวบ้านหนองไผ่และบริเวณใกล้เคียง

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

จากผลการศึกษาเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลาพบว่า ข้อมูลที่ได้จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสืบค้นเอกสาร โฉนด หลักฐาน และข้อมูลที่ได้จากการสำรวจศักยภาพป่าชุมชนจะนำไปวิเคราะห์ให้เห็นถึงศักยภาพป่าชุมชนแห่งนี้ โดยเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ในป่าชุมชนที่จะสร้างประโยชน์ให้กับผู้คนในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลที่ได้จากสืบค้น การสำรวจ จะนำมาซึ่งการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้คนทั้งภายในและนอกชุมชนหันมาให้ความสำคัญต่อป่าชุมชนแห่งนี้เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านของการใช้ประโยชน์จากป่าที่สามารถเป็นแหล่งอาหาร เป็นความผูกพันที่มีต่อวัฒนธรรม และความเชื่อเกี่ยวกับป่า และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้ในอนาคตได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไชยา เจริญกุล (2543, หน้า 1) พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชนประกอบด้วยปัจจัยสำคัญคือ ด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับป่า การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐเป็นต้น กิจกรรมและวิธีการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมและวิธีการที่สำคัญ 3 ประการคือ ด้านการวางแผนงานการจัดการป่าชุมชน การจัดตั้งองค์กรเกี่ยวกับชุมชน ด้านการจัดสรรผลประโยชน์แก่ชุมชน และด้านการควบคุมบังคับใช้ระเบียบของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและการบริหาร

1. ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองมีศักยภาพสูงด้านระบบนิเวศ และประชาชนในชุมชนก็มีส่วนร่วมอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน แม้ว่าพื้นที่บางส่วนถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางราชการ แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่มีอยู่ จำนวน 1,065 ไร่ ก็เพียงพอที่จะพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านของการใช้ทรัพยากรจากป่าร่วมกันของคนในชุมชน และการจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ระบบนิเวศร่วมกันต่อไป

2. การบริหารจัดการที่มีแกนนำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น มีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี และด้วยศักยภาพของป่าชุมชน จึงควรได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญของจังหวัดสงขลา สามารถเชื่อมโยงและได้รับการสนับสนุนกับสำนักงานด้านตรวจคนเข้าเมือง ประกอบ และอำเภอหาดใหญ่ในด้านการประชาสัมพันธ์

ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

1. ผลจากการศึกษาการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ครั้งนี้ ควรได้รับการต่อยอดความรู้และนำไปสู่การศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป เช่น การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน

2. ภาครัฐควรจัดให้มีการสำรวจป่าชุมชนในชุมชนอื่น ๆ และสนับสนุนงบประมาณการวิจัยเชิงสำรวจ เพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปในทุก ๆ ชุมชน

บรรณานุกรม

- กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์พัฒนากองการศึกษา
สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปี 2557.
- เกษม จันท์แก้ว. (2530). ป่าไม้กับการพัฒนาชนบท : ของราษฎรบ้านโนนศรีสวัสดิ์ ตำบลดงมูล
อำเภอหนองศรี จังหวัดกาฬสินธุ์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จริยา สีดี. (2542). การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านหนองไผ่ จังหวัด
อุบลราชธานี. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- จุฬารัตน์ โสตะ. (2543). การมีส่วนร่วม. ค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2560, จาก
<http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title>.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (ม.ป.ป.) ป่าไม้สังคมเพื่อการพัฒนาชนบท สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย : ภาค
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นิตยสารคดี ฉบับที่ 78
- ชวลิต ศิลาเกษ. (2546). ความร่วมมือของภาครัฐ องค์กรชุมชนและชุมชนในกระบวนการจัดการ
ชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ: โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย.
- ชินวัฒน์ สมสืบ. (2539). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี : ชุมชนบ้าน
ดอนสาร - สรพัฒนา ตำบลวังแสง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม. ชุมชนมหาบัณฑิต
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุทธิศรี ชูชาติ. (2541). รายงานการวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า และระบบ
นิเวศเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- ไชยา เจริญกุล. (2543). การจัดการป่าของชาวบ้าน อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ตำบลหนองไผ่
อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทะนงศักดิ์ คุ้มไชน้ำ. (2540). หลักการพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ทัศนีย์ อนุมาน. (2537). ป่าชุมชน สรุปรการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์
หลากหลายทางชีวภาพโดยใช้วิธีการของป่าชุมชน. ข่าวสารป่าชุมชน 1 พฤศจิกายน 2537
- นิตยา โพธิ์นอก. (2537). ชุมชนกับสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สถาบัน
พระปกเกล้า
- นิวัติ เรืองพานิช. (2539). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
รวีเสี้ยว

- สถาบันท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 4 สาขาพิษณุโลก. (2530). **แนวทางพัฒนากรุงเทพฯ**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- ประเทศไทย โดยการสนับสนุนของมูลนิธิ Konrar Adenaucr. (2528). กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์ 2528
- ประภาพร ศรีสถิตธรรม. (2543). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมปรีชาดี วลัยเสถียร และคณะ. (2543). การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปรีชา ท้าวร. (2542). การศึกษาความหลากหลายและคุณสมบัติของพรรณไม้ยืนต้นบริเวณรอบป่าชุมชนโลกขามป้อม ตำบลแคนเหนือ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: เพิ่มศักดิ์ มกรากิรมย์. (2548). การเมืองเรื่องสมานฉันท์. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเยาวชนครั้งที่ 6 คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รณสิทธิ์ มณีไสย. (2532). **ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมกับลักษณะการใช้ประโยชน์ป่า**. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
- ละมัย ดอกงามกลาง. (2542). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับโคกใหญ่ และระบบนิเวศน์เพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งของประเทศไทย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรรม. (2542). **ป่าชุมชน : แนวคิดที่ไม่หยุดนิ่ง**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาตรมหาบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- วิฑูรย์ จำรัสพันธ์ และคณะ. (2535). การจัดการชุมชนและองค์กรท้องถิ่น ศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาตรมหาบัณฑิต คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2538). **การจัดการป่าชุมชน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สมหญิง สุนทรวงษ์. (2557). **ป่าชุมชนกับสังคมไทย**. ศูนย์วนศาสตร์ เพื่อคนกับป่า (รีคอฟ) ประเทศไทย 23 กันยายน 2557 .
- วิกิพีเดีย. สารานุกรมเสรี. (2556). **บทความป่าชุมชน**. ค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2556, จาก Th.wikipedia.org/w/index.php?.
- สมหมาย เลิศนา. (2544). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนโลกขามป้อม ตำบลแคนเหนือ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาตรมหาบัณฑิต สาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สหทัยา วิเศษ. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษา เฉพาะกรณี กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- สุจินต์ ดาววิรุณ. (2527). ปัจจัยที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน: กรณีศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดของ จังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุวรรณณี คงทอง. (2536). การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องที่ อำเภอเสนา จังหวัดตรัง วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- โสภิตา ขงยอด. (2544). การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานในการอนุรักษ์ป่าดอนปู่ตา : หนองนก เป็ด มหาสารคาม. โปรแกรมวิทยาศาสตรสิ่งแวดล้อม คณะวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยี สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.
- อภิชัย ศรีโสภิต. (2545). กระบวนการช่วงชิงความหมายของพื้นที่ป่า. คุยฎิบัณฑิตนิพนธ์ สาขา วิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- อำนาจ คอวนิช. (2530). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม. วิทยาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ ชาวบ้านไทย. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

แบบสอบถาม

โครงการวิจัยเรื่อง “ การบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา”

สำหรับประชากรที่มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ตอนที่ 1 ลักษณะทั่วไป

ข้อ 1. ชื่อ.....สกุล.....

อายุ.....ระดับการศึกษา.....

ที่อยู่.....

ข้อ 2. ระยะเวลาที่มาอาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองปี.....เดือน

ข้อ 3. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน

ข้อ 4. อาชีพหลักของครัวเรือน คืออาชีพรอง คือ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลของบริบทชุมชนทุ่งหัวเมือง ทรรศนะในด้านกายภาพ ชีวภาพ คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา

1. ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. การใช้ประโยชน์จากป่าไม้

การใช้ประโยชน์จากไม้	ชนิดไม้	ลักษณะการใช้ประโยชน์		จำนวน/ปริมาณ (หน่วย)	สถานที่ที่ตัด	ช่วงเวลา que เก็บ/หา	หมายเหตุ
		ใช้เอง	จำหน่าย				
ไม้แปรรูป							
เฟอร์นิเจอร์							
เชื้อเพลิง							
สิ่งปลูกสร้าง							
อื่นๆ							
1.....							
2.....							
3.....							

3. การเก็บหาของป่า

ชนิดของประโยชน์	ช่วงเดือนที่เก็บหาของป่า	ใช้ประโยชน์โดย		จำนวน/ปริมาณที่เก็บ (วัน/คน)	จำนวนเวลาที่เก็บของป่าในรอบปี (จำนวนวัน/เดือน)	สถานที่เก็บ	ลักษณะการใช้ประโยชน์
		ใช้เอง	จำหน่าย				
ไม้หอม							
ไผ่							
หวาย							
ผักหวาน							
เห็ด							
หน่อไม้							
ชัน ยาง							
สมุนไพร							
เปลือกไม้							

สีย้อมผ้า							
แมลงป่า							
เศษไม้							
น้ำผึ้ง							
อื่นๆ **							

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับจัดรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนทุ่งหัวเมืองด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนในตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา เพื่อให้สามารถรักษาระบบนิเวศในท้องถิ่นให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

4. ปัจจุบันป่าไม้บริเวณใกล้เคียงกับชุมชนท่านมีสภาพอย่างไร

- () สมบูรณ์ดี () มีการถูกทำลาย โดยมีสาเหตุเนื่องจาก
- () ราษฎรส่วนใหญ่มีการบุกรุกขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่า
- () มีการตัดไม้มาใช้สอยในครัวเรือน และทำเป็นสินค้ากันมาก
- () มีการเตรียมพื้นที่โดยการเก็บริม สุมเผา เป็นสาเหตุให้เกิดไฟป่า
- () มีการจุดไฟ เพื่อล่าสัตว์ป่า เป็นสาเหตุให้เกิดไฟป่า
- () มีนายทุนมากว่านซื้อเพื่อทำประโยชน์(ระบุ).....
- () อื่นๆ (ระบุ).....

5. ท่านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป่าในชุมชนหรือไม่

ไม่มี

มี โดย

.....

.....

.....

.....

6. ปัจจุบันประชากรสัตว์ป่ามีจำนวน

เพิ่มขึ้น เนื่องจาก

.....

.....

.....

ลดลง เนื่องจาก

.....

.....

.....

7. ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลาย

- () ปริมาณน้ำในแม่น้ำลำคลองลดลง
- () เกิดปัญหาน้ำท่วม
- () ฝนไม่ตกตามฤดูกาล
- () อากาศร้อนมากขึ้น
- () การชะล้างพังทลายของดิน
- () มีสารพิษปะปนในแหล่งน้ำ
- () อื่นๆ.....

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนทั่ว
เมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

8. ท่านมีแนวคิดหรือมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติ
อย่างไร (ให้ทำเครื่องหมาย / หน้าข้อที่ท่านเห็นด้วย ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () ปกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม หรือป่าชุมชนของหมู่บ้าน
- () ปกต้นไม้ตามหัวไร่ ปลายนา
- () ปกพืชพันธุ์ไม้ป่าที่เป็นอาหาร และสมุนไพร เพื่อใช้เอง
- () การทำการเกษตรแบบวนเกษตร
- () กำหนดช่วงเวลาเข้าไปเก็บหาของป่า
- () การใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- () ช่วยแจ้งข่าวสารการบุกรุกทำลายป่า การเกิดไฟป่า
- () สร้างจิตสำนึกรัก และหวงแหนป่าต้นน้ำ ลำธาร
- () อนุรักษ์ให้มีการรักสัตว์ป่า งดการบริโภคสัตว์ป่า
- () อื่น ๆ (ระบุ).....

ลงชื่อ.....ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ขอขอบคุณในความร่วมมือนี้อตอบแบบสัมภาษณ์

นายดำรงศักดิ์ ทอง

นักศึกษาปริญญาโท รุ่นที่ 4

สาขาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

ภาคผนวก ข.
ภาพประกอบการวิจัย

ภาพที่ 1 การทำเวที ชี้แจงวัตถุประสงค์ การทำวิทยานิพนธ์

ภาพที่ 2 ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น สํารวจแนวเขตป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ภาพที่ 3 ร่วมกับอาจารย์ นักศึกษา ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ
ป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ภาพที่ 4 สํารวจกำหนด เส้นทางท่องเที่ยว กับฝ่ายแผนงาน อบต.ท่าประดู่

ภาพที่ 5 ประชาคมตั้งกฎกติกาป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

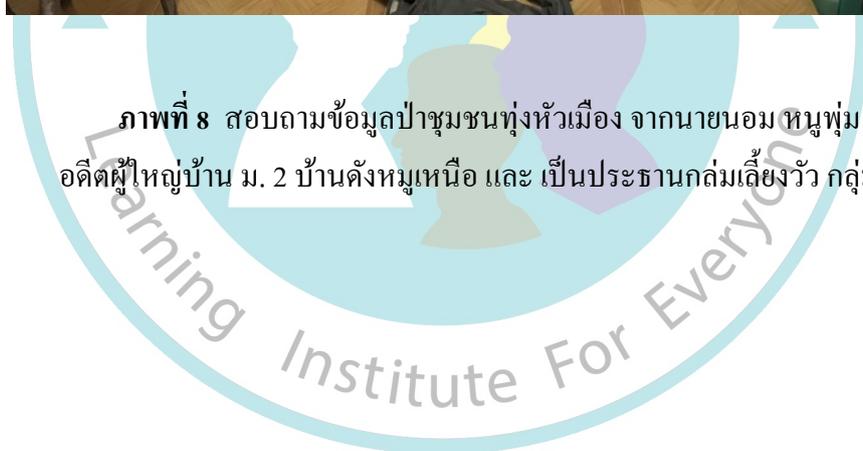
ภาพที่ 6 ทุกภาคส่วนร่วมปลูกเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง

ภาพที่ 7 พิธีบวชป่า การอนุรักษ์ป่าไม้แนววิถีพุทธ

ภาพที่ 8 สอบถามข้อมูลป่าชุมชนทุ่งหัวเมือง จากนายอม หนูพุ่ม
อดีตผู้ใหญ่บ้าน ม. 2 บ้านดงหมูเหนือ และเป็นประธานกลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มที่ 2

ภาพที่ 9 การปลูกผักแบบผสมผสานในพื้นที่ป่าชุมชน

ภาพที่ 10 การปลูกผักแบบผสมผสาน

ภาพที่ 11 การปลูกผักแบบตั้งโต๊ะ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายดำรงค์ สีทอง
วันเดือนปีเกิด	4 กรกฎาคม 2504
ที่อยู่	55 หมู่ 2 ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 90160
เบอร์โทรศัพท์	089-869-3163
อีเมล	damrongsee8951@gmail.com
สถานที่ทำงาน	55 หมู่ 2 ตำบลท่าประดู่ อำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา 90160
ประวัติการศึกษา	ศศ.บ. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน พ.ศ. 2558

